ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ



1938

М. Бутович

Opłata pocztowa uiszczona gotówką

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
X. Річник
ЧИСЛО 7–8. ЛИПЕНЬ – СЕРПЕНЬ 1938





Начальний Вожд У. Г. А.
ґен. МИРОН ТАРНАВСЬКИЙ
помер дня 29. червня 1938 р.

Ділимось з нашими колишніми Товаришами Зброї сумною вісткою: не стало поміж нами нашого Начального Вожда, ґенерала Мирона Тарнавського, не стало того, що вів нас у наші Великі Дні. Помер несподівано 29. червня рано у Львові у Народній Лічниці у 69-ім році життя. Тому, що число „Літопису" вже на машині, докладніший некрольоґ Покійного Вожда подамо у черг. числі.

В останнє стаємо перед Тобою, Пане Ґенерале, на позір і голосимо слухняно: Память про Тебе — вічна, як вічна є Любов Батьківщини.

Полковник Евген Коновалець

Командант Корпусу Січових Стрільців

В сороковий день вбивства.

Написав: *Петро Сагайдачний*

„Не в корчі громи бють, але в дуби"

Париж і Ротердам...

Париж — тоді, Ротердам — тепер.

Два пункти черговоі дії перманентноі боротьби за українську державність з червоною Москвою поза межами української національної території, багровіють українською кровю.

25. травня 1926 року й 23. травня 1938 року.

Дві жертви, що на шляху змагань української нації стануть вічним мементо, хто найлютіший ворог України. Що вдаритимуть щорічно, двічі в рік, на тривогу перед одвічним ворогом — Москвою. Що не дадуть вснути національній чуйності.

Париж — Ротердам!

Клич і відгук усім, що іх провадить візія неминучого майбутнього збройного зудару з Москвою, візія Великої Держави.

⁂

Дивна збіжність дат.

Майже в цю саму днину, коли дванадцять років тому сталася жахлива трагедія на вулиці Парижа — прийшла друга трагедія на вулиці Ротердаму.

Чому так?

В українській національній революції над Дніпром, що почалася памятного 1917 року й боротьбі за українську державність, вони оба виступають виразно скристалізованими й маркантними на загальному українському фоні Постатями: Головний Отаман Вожд Армії Української Народньої Республики й Полковник, командант гвардії — еліти тієї Армії — Січових Стрільців. Оба у відношенні до червоної й кожної Москви мають одне ставлення й одну лінію: лінію безкомпромісової боротьби.

Один — Наддніпрянець, Другий — Галичанин. Оба найшли Себе в боях на вулицях Києва, оба зрозуміли Себе під Арсеналом 1918 року. Оба зійшлися тоді на одному шляху.

„Москва — найбільш грізний ворог української державности!" — кликав Один.

„Про долю й майбутнє української нації рішатиме **наш** Київ!" — імперативно проголосив Другий.

І за цей **наш** Київ вели нас у бій з московськими окупантськими арміями продовж 1918. і 1919. років.

Щоби в Києві блестів Золотий Тризуб!

⁂

Обох стрінула одна доля.

Саме тоді, коли скрізь, де тільки є для цього змога, українці готовилися вшанувати роковини трагічної смерти Того, що згинув у Парижі — грянула вістка, що одвічний ворог убив Другого.

Того, що міг і умів дати фірму й зміст подіям, що невмолимо надходять на українських землях над Дніпром.

Москва не забула тієї постаті.

Памятала її з подій нашого недавнього минулого.

І жахливо тремтіла перед нею.

Вбивши тоді одного — вбила тепер другого.

⁂

Полковник Евген Коновалець — Командант Корпусу Січових Стрільців.

Таким знає Його історія від зарання останньої доби визвольних змагань української нації, від першого збройного чину відродженої української армії, від виступу еліти тієї армії — Січових Стрільців у Києві.

І таким бачимо ми Його сьогодні.

Ми, бувші Січові Стрільці.

Це — не некрольог. Військо не знає некрольогів.

Це — не гльорифікування.

Це — врешті, навіть не спроба характеристики. Для цього тут ще не пора.

Це — тільки кілька моментів з минулого Січових Стрільців в перших роках існування Української Держави, що на іхньому тлі для кожного українця виразно вирине сильветка Команданта Корпусу Січових Стрільців.

З доби, коли ця формація існувала й діяла.

З 1918 і 1919 років.

⁂

Полковник Евген Коновалець.

Хто Він був для нас, Січових Стрільців тоді?

Незабутні події над Дніпром на переломі 1917 й 1918 р.

В столиці України твориться військова формація, що в історії визвольних змагань нації, збройної боротьби з Москвою й оборони української державности, має відіграти велику й важну ролю. Що має витворити в своєму середовищі нового українця, що має стати прототипом майбутньої української армії.

Хто стає у проводі цієї формації?

З між усіх, що тоді відповідали цьому завданню — вибір падає на Нього. Він стає Командантом Січових Стрільців.

Бере на себе завдання відповідальне й важне. Може тоді ще й несвідомий тієї великої ролі, що її відіграє в історії тієї доби нашого незалежного існування.

⁂

Останні дні квітня 1918. року.

Перша ненадійна, велика внутрішня кріза молодого орґанізму української незалежности. Зміна форми правління й ладу.

Очі й увага всіх звернені в бік тієї військової формації, що єдина має право й змогу кинути на терези подій своє важке слово: дати леґітимацію новому правлінню виступати іменем української нації, або відібрати йому це моральне право.

На Січових Стрільців.

Він рішається: Куди звернути свої сили?

Радить Стрілецька Рада. Момент важний і відповідальний. Вимагає не тільки палкого серця й завзяття, але й орієнтаційного хисту, вміння передбачувати події, а навіть диплоьматичної здібности.

„Ми мусимо лишитись вірними одній ідеї!" — вирішує складне питання Командант.

І Січові Стрільці складають зброю.

Це — був вияв сумління нації.

***

Осінь 1918 року.

Чергова й важка кріза української державности. Болюча проба нашої національної гідности й гордости.

І знову очі й увага всіх — і зневірених і віруючих, і своїх, і чужих, і друзів, і ворогів — звернені в Білу Церкву: на Січових Стрільців.

Що скажуть вони?

Київ шле військового міністра в Білу Церкву. На інспекцію військової формації, що нею командує Полковник Евген Коновалець.

І Київ питає: чи в цю грізну для України хвилину, може надіятись на Білу Церкву?

Полковник Евген Коновалець відповідає:

„В цей грізний для України момент, Січові Стрільці підуть беззастережно за тим, хто буде за Незалежністю Української Держави. І підуть проти кожного, хтоб він не був, хто буде проти Незалежности України".

І прохає запевнити в цьому Київ.

Що так і сталося — свідком Мотовилівка.

***



Старшини СС. з представниками УСС. у Києві весною 1918 р.

Від гори зліва І-ший ряд: хор. Вирвіч, † сот. М. Загайкевич, сот. І. Рогульський, підхор. УСС. Гриць Грицай, чет. М. Маренін, підхор. УСС. В. Біляч, стр. Н. Н.; ІІ-ий ряд: дес. УСС. В. Гірняк, сот. Харамбура, † сот. І. Андрух, сот. Кучабський, сот. Бісик, сот. Г. Гладкий, хор. Д. Грималюк, чет. Ф. Мамчур; ІІІ-ий ряд: хор. В. Дзіковський, хор. І. Пак, чет. І. Чорниш, хор. О. Кизима, сот. І. Чмола, сот. М. Матчак, † сот. Ф. Черник, сот. А. Домарадський; IV-ий ряд: лік. пполк. Др. І. Рихло, сот. П. Пасіка, лік. пполк. Др. К. Воєвідка, от. УСС. Др. Н. Гірняк, полк. Е. Коновалець, от. от. УСС. Г. Рожанковський, сот. В. Дідушок, полк. А. Мельник, сот. Сушко.



Авто команду СС.

Полковник Е. Коновалець, поруч його адют. сот. П. Пасіка і сот. Ф. Черник.

І ще один момент з цих незабутніх днів.

Приїзд Покійного Головного Отамана в Білу Церкву безпосередньо перед нашим виступом. Остання спільна вечеря. Радіючи перебуванням між Січовими Стрільцями, їхнім бадьорим наставленням й вірою в перемогу або геройську смерть — Головний Отаман хоче словами виявити свої почування.

Піднімається Полковник Евген Коновалець.

„Дозвольте, Пане Головний Отамане, що скоріше зробимо діло. А згодом уже говоритимемо. Це такий звичай у нас, Січових Стрільців".

Його суттю — був Чин.

***

Грудень 1919 р.

Заломання нашої орґанізованої збройної боротьби на фронтах. Катастрофа.

Армія зосереджена недобитками й хворими в глухій закутині Волині. Кульмінаційна дія української державности.

І знову радить Стрілецька Рада.

„На ніякі компроміси й концепції, ми не підемо. Бо не сміємо піти. Майбутнім маємо лишити Велику Ідею й чисті прапори, несплямлені ніякими політичними торгами. Ми знаємо тільки наш власний збройний Чин в імя й для Великої Ідеї".

Так говорить Командант Січових Стрільців.

І 6. грудня 1919 року підписує наказ про розвязання формації Січових Стрільців.

Це був Полковник Евген Коновалець.

Командант Січових Стрільців.

***

І Його, нашого колишнього Команданта, згадуємо в сороковий день Його вбивства ми, колишні Січові Стрільці.



Удар на Чортків

Написав: *Др. Іван Борковський, С. четар УГА.*

Коло битви під Чортковом твориться помалу леґенда. Леґенда правдива, яка є апотеозою сили українського народу, його життєздатности, його здібности до виконання великого вчинку в критичній хвилині. Бо й удар на Чортків заслугує на те, щоби стати народньою леґендою. По довгих тижнях відступу зпід Львова та військових невдачах, а що гірше, деморалізації військових частин, масової дезерції надходить зміна, а те, що грозило катастрофою, є зародком побіди. Стрільці та поодинокі частини відступаючої Української Галицької Армії, які на вид малих польських стеж відступали в непорядку, нагло дістають охоту воювати, стають та не відступають. Бо й не було куди, лишилося „три морґи України", як говорили під Чортковом.

Одначе історія наших визвольних змагань має вже майже двацять літ віку. Двацять літ довгий час, щоби могти спокійніще та ясніще здати собі справу з минулих подій, а головно тих моментів, в яких ми самі були учасниками. Про Чортків багато писалося і пишеться, дебатується на сторінках преси, а це варто і треба; чортківський удар на це заслуговує. Одначе інакше бачили команданти, а інакше ті, які прямо на Чортків наступали, фронтові старшини, команданти сотень та куренів. Заки приступлю до опису приготувань наступу на Чортків та перебігу самої битви так, як я її бачив, зупинюся кількома словами на подіях, які мали місце на Великдень 1919. року під Львовом, а потім 15. травня тогож року, коли почався загальний наступ польської армії та розгром українського фронту.

Великдень 1919. року був передостанньою невдачею української зброї під Львовом*). Невдача полягала в тому, що українська лінія була витиснена дальше від Львова на схід та переходила через Кротошин—Сихів. На цій лінії стояли частини станиславівських куренів аж до 15. травня. Думаю, що Великодня битва мала на ціли не лише відкинути українські частини подальше від Львова в напрямі Сихова і за Зубру, але здається, що польське командування приготовляло вже офензиву та пробувало силу відпору українських частин якраз в тому напрямі, куди задумувало вести офензиву. Офензива почалася 15. травня і диво, українська армія опинилася вже десь 4. або 5. червня коло Чорткова. Поляки наступом прорвали український фронт на кількох місцях. Цей наступ певно Начальною Командою неочікуваний, здеморалізував українські військові частини до тої міри, що почалася не лише масова дезерція, але навіть деякі простори залишилися цілком необсаджені. Зі стратеґічних поглядів, на думку штабовців, і в ціли вирівнування фронту ми без бою опускали села і міста та залишали їх противникові. Неясно мені до тепер, чому армія нігде не поставилася на відпір, а лише скорим і неупорядкованим відворотом прямувала на Схід. Також дивне, що Начальна Команда Української Галицької Армії не подбала, щоби на сході від Львова побудувати запасні окопи і то кілька ліній, щоби на всякий випадок мати точку опору для оборони в разі неповоджень під Львовом. Ніхто до тепер не вияснив, чому лише під Львовм були сякі такі окопи, а дальше на сході Начальна Команда не приготовила ані доброго рівчака, який фронтом бувби звернений проти наступаючого противника. Чейже партизанки не могли очікувати.

І так дійшли ми до Чорткова.

Точний записник, який я вів, забрали поляки від мене вночі в Козятині в 1920. р. Деякі моменти визвольної боротьби записав я в таборі в Йозефові в 1921. році, і з цих записок тепер вибираю найактуальнішу частину — про офензиву на Чортків.

Про чортківську офензиву писало багато учасників того знаменитого наступу — непідготованого Начальною Командою — на сторінках преси, а головно в „Літописі Червоної Калини". Читали ми спогади вищих та нижчих командантів і, розуміється, що кожний це пише так, як це бачив та пережив — з погляду тієї частини, в якій находився і з якого місця брав чинну участь у наступі. Добрі спогади написав б. пор. П. Мигович на сторінках „Літопису Ч. Калини" з 1937. року. Але він належав до частини VII. Бриґади, яка вела наступ на Чортків по лівій стороні дороги з Ягольниці до Чорткова. Я хочу знову описати цей наступ як фронтовий старшина III. Бриґади, командант сотні, що йшов у наступі на Чортків і бачив, як виглядало по проломанні польського фронту під Чортковом. Десь коло 5. червня 1919. року, відступаючі частини УГА опинилися на лінії Серету в куті межи Дністром та Збручем на „трьох морґах України". Частини II. Корпусу, в якому була і III. бережанська Бриґада, стояли в области Серету, а частини III. бережанської Бриґади, в якій були I., II. і III. станиславівські курені стояли в Усті Епископськім над Серетом. Знаю, що в Усті стояв II. станиславівський курінь і мабуть булава бриґади; де стояли інші станиславівські курені, не знаю. Дня 6. або 7. червня польське командування по розслідженні положення на фронті та по відпочинку своїх частин почало знову офензиву, а то на північний схід від Чорткова по лівому березі Серету в напрямі на Вигнанку. По відомостях, які нам були знані в постою в Усті наступали поляки на Усусусів, що державали в руках Вигнанку, або були біля неї. Бій тривав ціле пополудне 7. червня, цілу ніч і до полудня 8. червня. Цей бій нас денервував в Усті, ми не знали що властиво діється, аж за якийсь час довідалися, що бій дуже жорстокий, а Усусуси мають вже на 150 людей страт. В Устю ми ночували та не знали, що діялося кругом нас, ані що буде, говорилося лише про зміни в Начальній Команді.

В день 8. червня падав дрібний густий дощ та вже дополудня десь коло 10. або 11. години прийшов приказ готовитися до відходу з Устя, невідомо куди. Курінь зібрався під командою пор. Загайкевича в силі ще доброї підльвівської сотні. Я, як командант 7. сотні II. станиславівського ку-

*) Про це напишемо пізніще.



КОМАНДА СТАЦІЇ ХОДОРІВ У 1918 Р.

Стоять з права: 2 Головацький, телегр.; Кордуба, ур. руху; пор. Бабій Іван, Рожанський, Йосиф Копитко, рев. зал.; † Гамкало; уч. Юськів, з Городища.

реня тут під Чортковом нарахував у сотні, яка мала під Львовом 160 стрільців, лише 35 стрільців. Це були переважно свідомі молоді хлопці з Павелча, Ямниці, Чернієва і Богородчан та декілька молодих поважних господарів, свідомих українців і добрих патріотів. Із старшин були хорунжий Нанюк, підхорунжий Берестянський, бунчужний Хамик. Один хорунжий, якого назвиско я забув, а варто було його запамятати, що був приділений до сотні, по дорозі зі Львова втік і до Чорткова не дійшов. Так само, а може й ще гірше було у всіх останніх сотнях.

З Устя Епископського вирушили ми походом на захід, перейшли міст на Сереті та йшли дуже болотнистою дорогою, яка вела через ліс. Ніхто не знав, що і як буде, а позаду нас направо вже від ранку скоростріли вибивали свої ленти, тріскали кріси та розривалися ґранати — це було коло Вигнанки. По дорозі довідався я, що будемо наступати на Чортків, але перше треба здобути Ягольницю. Одначе за якийсь час по дорозі в лісі прийшли точніші відомости, в яких говорилося, що Ягольниця в наших руках і ми будемо наступати на Чортків. З ліса ми вийшли на поле в болото, а дощ сік. Перед нами в далекій віддалі видно було дорогу на Чортків, яка йшла на горб, обсаджений військами противниками, а вдолині за горбом був Чортків, звідки було видно доми і вежу, мабуть костел. На кінці ліса ми стояли всуміш з гарматчиками, кіньми і возами, а потім рушили через поле в напрямі якогось села, чи місточка — казали, що це Ягольниця. Одні частини стояли під лісом, а другі крутилися по полі, певно на якийсь неточний приказ. Я мав наказ іти зі сотнею яких пятьсот кроків від ліса в напрямі того селища при дорозі до Ягольниці. Я пішов туди, відчислив пятьсот кроків і став. З Ягольниці впало кілька стрілів, а я зі свого кріса кількома стрілами відповів в напрямі Ягольниці. Не було ясно, чи Ягольниця обсаджена українськими частинами. Команда післала двох їздців, які обережно підсувалися в напрямі Ягольниці, а за якої пів години вернули з вісткою, що Ягольниця обсаджена українським військом. По цьому випадку прийшов наказ стягнути частини назад до ліса. Ми стягнулися на край ліса на дорогу, а потім приїхали кухні з обідом. З боку поляків не впав ані один стріл.

По обіді частини у поготівлі то на дорозі, то в лісі чекали на накази. Десь коло третьої години або й пізніше прийшов наказ до відходу. Дощ перестав зовсім. Куріні вийшли з ліса на поле та взяли напрям на Чортків. Сотні за сотнями розбігалися в розстрільну і в бігу зближувалися до дороги лівим крилом, яка вела на Чортків з Ягольниці. Я був із 7. сотнею II. станиславівського куреня на самому правому крилі бриґади, на правому крилі сотні був бунчужний Хамик з четою, а дальше направо не було нікого, лише ліс, горби та поля до Серету. Ціла маса війська в розстрільній ішла в напрямі польських окопів, що були у віддалі яких 2,5 до 3 кільометри. Поле рівне, аж під самим Чортковом терен підвищувався, а на його гребені була польська оборонна лінія. Батерії виїхали з ліса разом з піхотою, розставлялися та йшли разом з розстрільною, а найбільше зосереджувалися коло дороги. З Ягольниці вийшли також війська VII. Бриґади в розстрільній по лівому боці дороги. Скільки їх було — не знати. По правому боці дороги, куди йшла наша III. бережанська Бриґада, що не мала більше як 500 людей, може і менше, булава бриґади була позаду розстрільної. Розстрільна коло самої дороги складалася мабуть з трьох ліній. Я був із сотнею на самому правому крилі, позаду мене не було нікого. По дорозі і попри дорогу їхали батерії. Поодинокі гармати виїзджали наперед ліній і сипали шрапнелями і ґранатами на польські лінії безпе-

ревним огнем в той спосіб, що коли лінії піхоти перейшли, виїзджали чвалом задні гармати 50 до 100 кроків перед лінії, обертали дула та отвирали вогонь, а за той час попередні гармати запрягали та приготовлялися до дальшого скоку. Оклики команди, крик „вперед — гурра" мішався з ревом гармат. Перша лінія піхоти в ході стріляла поодиноко на польські окопи. З польських окопів, які були в димі українських ґранат та шрапнелів, озивався чимраз дужче тріскіт крісів та серії скорострілів. Час від часу розривалися над нашими лініями польські шрапнелі. Стрільці кричали „гурра", хотіли перекричати пекельний тріскіт крісів та вибухи гарматніх стрілен. Рвалися до бігу, то знову йшли кроком. Бунчужний Хамик з правого крила кричить до мене:

— Пане четар, пане четар! Направо немає нікого, поляки можуть нас обійти!

— Уважайте і вперед бігом! — відповідаю, бо його чета трохи залишилася позаду. Це відома річ української війни на галицькім фронті, як частини не мали на крилах злуки — це їх бентежило.

Ось ми вже перед польськими окопами, ще кілька вистрілив з них і тихо. Напнуті нерви; бігом опинюємося на ворожих окопах, на крісах баґнети готові до пробою, але не було нікого, лише ранені, яких зараз перевязували наші санітарі і декілька полонених вояків, що не вспіли втекти; були тут всуміш розбиті скоростріли, розірвані тіла вояків та безліч покинених крісів і муніції. Ще кілька вистрілів за відступаючими, декілька вибухів ґранат та шрапнелів і Чортків був здобутий. Ні, ще ні. Десь підчас наступу в половині дороги між Ягольницею і Чортковом розстрільні почали міняти напрям, а то в ліво скіс; ті частини III. бриґади, які були на правому боці дороги, зачали переходити на лівий бік; видно, що командування мало причину до цього, хотіло обійти Чортків зі заходу та дістати оборонців Чорткова в полон. Певно команда VII. Бриґади, по лівім боці дороги, мала ліпший розгляд в терені і бачила, куди поляки відступають. Цей мій здогад, як будемо дальше бачити, має свої підстави. Наступаючі розстрільні повернули так далеко в ліво скіс, що я, який був зі сотнею при початку наступу около пів км. від дороги, при здобутті польських окопів опинився на самій дорозі, яка вже вела в долину до міста Чорткова. Дорога рівна, а на ній ні живої душі не було видно. Всі українські наступаючі частини пішли на ліво від дороги на захід поза Чортків, а українські гарматні частини остановилися в перших хатах під містом. Я зібрав сотню — інші сотні з 2. станиславівського куреня пішли на захід від міста — та по обох сторонах дороги зачав іти в низ до Чорткова. Скоростріли на плечах, кріси готові до стрілу — входила сотня в силі понад 30 людей до міста. Коло перших будинків стояла залишена польська батерія полевих гавбиць та гармат. Нараз доганяє мене курінний командант пор. З. та каже:



Окружна Військова Команда у Сокалі: 2. чет. Мельничук, 3. сот. Осип Семенюк, в послідним ряді 2. хор. Лука Сич.

— Пане товаришу, я піду з Вами до міста, курені все одно пізніще прийдуть за нами.

Йдемо дальше і бачимо, що дорога з гори, де стоїмо спускається рівно вниз до міста і звідси видно далеко, але кругом пусто і нікого не видно. Нараз з побічньої вулиці дорогою виїхала проти нас валка, а то: 4 полеві кухні і 4 вози за ними, а на хідник вийшов вояк в зеленому однострою. Що за диво! Українці чи поляки? Як українці, то хіба Усусуси увійшли зі сходу до Чорткова. Поляки? То кудиж вони утікали, коли цей від обозу так собі безжурно хідником їде та оборонцям Чорткова, що в міжчасі — бог знає де, певно може ще обід везе. Ми прийшли ближче до себе цілком спокійно, а я кажу курінному: це поляк, спокій, я його чапну. Стрільці вже також пізнали і ні чичирк. Бачу, молодий в окулярах, вози їдуть, а з кухонь пара йде. Йду проти нього, лапаю за груди та кажу „руки до гори". Польський вояк був певно варшавський студент з 36 п. п., який стояв на фронті під Чортковом. Ця несподівана стріча його дуже здивувала, видивився на мене та каже:

— Удало сен пану мнє злапаць.



Команда Булавної Сотні V. Бриґади.

Стрільці відібрали кріси, а польські вояки, що сиділи на возах, позіскакували та втекли поміж хати. Хлопці почали стріляти, але поляки зникли в садах та поміж хатами.

Це сталося недалеко костела, знаю, що костел по правому боці. Я ніколи передтим, ані потім в Чорткові не був. Костел має камяні сходи, на ті сходи я поставив скоростріл та пустив серію по вулиці і хатах. Деякі цікаві та голодні стрільці зачали коштувати, що смачного мали мати поляки на обід. Горох, мясо і каву. Яка шкода, могли і ніч з цим видержати і добрий сон мати. Я приказав кільком стрільцям сісти на вози та відвести їх до заду, а було їх 8 з кухнями. Курінний командант побачив, що в місті Чорткові справа ще неясна, коли валка возів з кухнями собі безжурно містом їде на той відтинок фронту, який ми перед хвилею зліквідували. Видно, що ані один поляк не йшов містом; але на захід поза місто, бо інакше булиби наробили переполоху і кухні завернули з дороги, якою їхали. Курінний тому хотів привести (згл. наперед пошукати) дальші сотні куреня до міста та вичистити від можливо залишених польських частин. Одначе курінний прийшов з дальшими сотнями дуже пізно вечором, коли ми вже на кватирах збиралися відпочивати. Зловлення кухонь і возів (2 вози — показалося були старшинські*) є також доказом як поляки українського удару на Чортків не очікували, згл. очікували його не з тої сторони, з якої його українські війська зробили. По зловленні польських кухонь також було видно, що обсада польського фронту на полудне від Чорткова в напрямі Ягольниці була в силі одного куреня 36. варшавського п. п.

Я дав наказ іти дальше вперед. Йдучи дорогою бачу, як з хати вибігає якийсь молодий панок з жовто-блакитним прапором, за ним певно його дружина і стромляють прапор на браму. Я йшов дальше дорогою аж до моста. Коло моста ми стануни. Зачали приходити українські чортківські громадяни та витають нас, обіймають стрільців, а я довідуюсь, що якраз через міст веде дорога на залізничий двірець. Даю приказ хорунжому Нанюкові, щоби зі своєю четою в силі 10 стрільців пішов як стежа на двірець, що цей зараз і виконав.

Коли так стояли коло моста, приходить якийсь молодий українець та каже:

— Пане старший, я український шпіон.

Я дивлюся на нього і стає мені смішно, одначе кажу йому:

— А щож ви вишпіонували? Треба було передтим шпіонувати, а тепер нам вас не потрібно.

— Е ні, каже, я вам щось розкажу, що я довідався. Коло млина — тут показав напрям на полудне долі ріки — є ціла польська сотня зі скорострілами і не знає, що сталося, не знає, що українці вже в Чорткові. Можна їх злапати.

Питаю його, чи це певне, а він присягається, що це правда та додає, що мусимо уважати. Це потверджують мені і хлопці, що позбігалися дивитися на українське військо. Всі кажуть, що поляків є там багато зі старшинами та мають багато скорострілів. Щож тут робити, мелькнуло мені в голові. Зі сотні 35 люда маю тепер усього 12 стрільців разом зі скорострілом підхорунжого Берестянського та бунчужного Хамика, 8 стрільців з підстаршиною пішло з добутими возами, один з полоненим поляком, хорунжий Нанюк пішов зі стежею на двірець. Польська скорострільна сотня, коли має добрих старшин, може зі скорострілами пробувати пробитися та може наробити неприємного та непотрібного переполоху. Можуть бути страти в людях і то в людях, що є найліпші і хотять витримати за всяку ціну. А ще той „шпіон" казав, що згадана сотня не може нікуди втікати, лиш через міст, що коло нього стоїмо і то лише тою дорогою, яка веде по правому боці ріки в долину до млина; іншої дороги не має. Не довго надумуюся, приказую бунчужному Хамикові перелізти пліт по правій стороні дороги разом з двома стрільцями та йти городами в напрямі млина, не наражувати непотрібно життя, лише перевірити, чи коло млина є справді поляки, а коли так, нехай їх стрілами з заду наполохає, може вони рушаться звідтіля до відступу. Чи той млин далеко та як виглядає, до нині не знаю, бо його й не бачив. Бунчужний переліз пліт і зник між хатами, а за якої чверть години з напрямку, куди він пішов, було чути рідкі поодинокі крісові стріли. Я був переконаний, що бунчужний Хамик побачив поляків; був це надзвичайно солідний вояк, яких рідко стрічалося в українській армії, родом з Городка Ягайлонського, точно виповнював прикази а по чортківській офензиві підвищений на хорунжого.

Не можна було довго надумуватися, треба було бути приготованим на те, що польська сотня буде відступати на міст. Я мав коло себе 10 стрільців і скоростріл. Обсадив ними рів коло самого моста напроти дороги з млина, скоростріл готовий до стрілу. Хлопці поховалися, лише кріси лежали готові до стрілу. Скорострільці сховані за купою каміння, що коло мосту було зложене так, що і скоростріла не було видно. Лише я сам прикляк та дивився напружено на дорогу, на якій нічого не було видно, лише два доми по обох сторонах, один мабуть школа. Дорога рівна яких 300 кроків, а дальше завертає в право. Хлопцям приказую не стріляти, доки не дам наказу. Що робити, як появляться поляки, стріляти, чи лишити їх, аж прийдуть до моста і взяти їх в полон? Коли буду стріляти, можу поранити кількох, а інші також зачнуть стріляти, будуть ранені або й забиті, а нас десять проти сотні, яка має більшу скількість скорострілів. Нерівне число, а ризикувати стрілянину небезпечно. Українського війська в Чорткові ані на лік не видно. Всюди тихо і порожньо, лише десь з далека на захід від Чорткова чути поодинокі крісові стріли. Я рішився взяти сотню в полон. Нараз воздух розривають вибухи ручних ґранат, а відгомін несеться зі сторони, від якої очікуємо поляків. Нічого не бачу, лише чути якийсь дзеленькіт, як це буває в бігу, коли баґнети дзенькають. При тім чути також придушений тупіт. Кажу хлопцям уважати і не дати ані одного стрілу, поляків зловимо. Коли вискочу з рова, тоді за мною. Зі закруту вулиці показуються два вояки в зелених одностроях, а за ними гурма вояків в шаленому бігу — ціла вулиця повна, біжуть з крісами в руках а деякі зі скорострілами на плечах.

*) На відібраних старшинських возах були валізи з біллям, подушка і ковдра, яка служила мені довший час через зиму на Україні. Крім того були два фотографічні апарати в окремій валізі разом з альбомом фотографій. Один апарат з валізою я взяв собі.

На вид такої скількости вояків я задрожав, серце забилося живіше. Я бажав би, щоб це вже було відбуте. Припадаю до землі. Вони вже близько, вже лиш 50 кроків, вже добігають до моста. Два старшини на переді, вже всього 20 кроків. Я вискакую з рова та кидаюся на першого старшину з краю, кричу „руки в гору", ловлю його за груди, а десять стрільців вибігає за мною з наїженими багнетами, кричать „кидай зброю". Ще добігають останні з заду поляки, не знають, що діється, передні скидають кріси та скоростріли на землю. Ми їх пустили просто на наш скоростріл, який готовий до стрілу. Між масою поляків ми губимося, а один зі старшин питає:

— Вас єст так мало?

— Ні, кажу, нас є багато, вже закватирувалися в хатах.

По правді казати — в місті не було ще ані одного українського вояка крім нас.

Підхорунжий Б. з кількома стрільцями стоїть коло крісів.

Польський підпоручник каже: Ґдибисьми вєдзєлі, же вас єст так мало.... — а я йому перебиваю — певно багато з вас лежалоби тут на дорозі трупом.

Підпоручників було двох, один підпоручник Льот з Варшави, мабуть син професора університету, а другий підпоручник, якого імя я забув, стояв похнюплений і ані словом не відзивався. Поляки з дива не могли вийти, питаючись ще раз стрільців, чи ми всі, яких нас тут бачуть. Думали, що ми йдемо з большевиками. Нас десять взяли тоді в полон понад 150 вояків і підстаршин, 2 старшин та 8 скорострілів. Сотня належала до 38 чи 36 п. піхоти з Варшави, яким командував мабуть майор Савіцкі, бо оголошення з його підписом, розліплені на мурах Чорткова, я пізніще сам читав. В тій хвилині прибіг бунчужний Хамик, переліз пліт з двома стрільцями та прилучився до нас.

Коли полонених відведено до садку коло якоїсь хати таки біля моста, прийшов з чортківського двірця хор. Нанюк та зголосив, що на двірці нікого не бачив, а поляки мабуть туди не відступали. Здивувався, що по його відході без жадного стрілу взято в полон таку скількість вояків та забрано стільки скорострілів.

Кватиру для команди сотні зараз знайшли таки в тому домі в садку, де була польська полонена сотня, а над вечір прийшов і курінний командант з останком куреня. Прийшов до моєї кватири з телефоністами. Тут ми разом лежали на соломі в кімнаті на підлозі, бо не було ніякого кімнатного урядження і не знати, чи взагалі хтонебудь в тому домі жив. На дворі вже темніло, а вулиці Чорткова зачали заповнятися частинами українського війська, яке займало призначені місця для нічлігу. Приїхали кухні, щоби хлопцям розділити заслужену вечерю, перший раз веселішу від хвилини відступу зпід Львова. Кругом гамір та радісні лиця. Всім хотілося чимскорше на вздогін за противником, щоб не дати йому встановитися. Але цю задачу дістали інші частини, а ми могли спокійно цю ніч на Зелені Свята 1919 р. в місті Чорткові провести і снити про краще майбутнє.

Полонених польських вояків відіслали вечором до команди бриґади. Прийшлося ще раз їх бачити, але вже по другому відступі 16. липня за Збручем, де лежали усміхнені на лівому березі ріки під якимсь ліском, а ми йшли в далеке незнане.



Микола Никорак, четар УСС, родом з Дрогобича, двічі ранений, з того раз тяжко в бою під Семиківцями. Згинув 1918 р. по переправі через Дніпро коло Нікополя.

На другий день по здобутті Чорткова перед полуднем, була наказана збірка станиславівських куренів цілої III. Бриґади. Ми вийшли в поле на те місце, де вчора проломили польський фронт. Тут до нині стояли ще польські залишені гармати. На цім місці прочитали нам наказ, що команду армії перебрав ґенерал Греків, про що вже вчора перед наступом на Чортків говорилося. Також прочитали там наказ про переформування бриґад на полки, чим дотеперішні курені знесено. Станиславівські курені дістали назву 6. полку піхоти і це число було задержане аж до початку 1920 р.

Того самого дня пополудні пішли ми з Чорткова на Бучач, де були рано. Звідти пополудні поїхали ми підводами через Дарахів до села Тютькова під Струсовом. Тут над вечір пішли ми наступом на польські лінії, які боронили Струсова. Два рази наступали, аж за третім разом проломили польський фронт та заночували в Заздрости. При цих наступах в житах був тяжко ранений хор. Нанюк з Товмаччини. Рано найшли його в житах мертвого. Дальше разом з полком УСС мали ми більший бій під Денисовом, звідки через Плотич пішли ми до Козови і під Бережани. (Дальший наступ буде описаний окремо).

Цих кілька слів хотів я сказати про удар на

Чортків. Думаю, що цей — по моїй думці — цікавий момент перебігу битви за Чортків буде малим причинком для точнішого пізнання наступу на Чортків. Чортківська офензива заслуговує на подрібніще опрацювання для захowання в памяти одного з найкращих наступів Української Галицької Армії для будучих поколінь. Нині можна про все отверто писати, бо славні подвиги Української Армії належать вже до історії, а для точного пізнання історії, яка не сміє спочивати на здогадах, треба очевидцям та учасникам ходу боїв списати все, що знають, навіть те що їм видається маловажним. Будучі історики українських визвольних змагань будуть могти лише з точного матеріялу дати повний і вичерпуючий образ героїчної епохи українського народу. Читачі мені також вибачать, що в цих споминах про Чортківську офензиву може за багато згадую про себе; в дійсности не знаю, як це було в других сотнях, хто що робив. Знаю лише, що я робив і що ділялося в 7. сотні II. станиславівського куреня, що робили моїй команді підчинені стрільці, підстаршини і старшини та знаю положення, в якім я разом з підчиненою мені сотнею находився.

Згадую на цьому місці геройські подвиги старшин, підстаршин і стрільців, які в дальших наступах поклали своє життя і кровю скропили нашу молоду волю зі свідомістю в серці, що віддають своє життя для щастя будучих ґенерацій. Згадую хорунжого Нанюка*) і тих 40 стрільців та підстаршин, які поклали свої голови в рукопашному бою під Костеневом і Білкою шляхоцькою при другому відступі. Згадую тут і тих живих учасників бою під Чортковом зі 7. сотні II. станиславівського куреня, тих добрих українських патріотів селян, які гордо і високо несли до останніх своїх сил в голоді і холоді український національний прапор. З нагоди близького двацятиліття наступу на Чортків до всіх Вас, товариші по зброї, нині господарі з Павелча (Попадинець, Тачинський), Ямниці, Черніева, Дрогомирчан, Богородчанщини і інших околиць Галицької Землі, які служили в 7. сотні II. станиславівського куреня лину думкою і разом з Вами згадую славне минуле, якого ми були учасниками.

*) Хорунжий Микола Нанюк, родом з Товмаччини. В часі світової війни брав участь в боях під Верденом. За української визвольної боротьби був під Львовом і згинув від кулі в наступі зпід Чорткова на село Тютьків під Струсовом. В житі на полях за Тютьковом був ранений в ногу (стегно), цілу ніч шукала за ним стежа, знайшла аж рано мертвого, і видно було, як він біллям старався затамувати кров. Поміч прийшла за пізно. Був похований в селі Заздрости. У роковини наступу на Чортків згадую з болем серця доброго приятеля, боєвика та відважного старшину і з чужини клоню голову над його могилою.

Ніч після бою

(Мойому Ком-ові сот. УСС. Грицеві Голинському присвячую).

Написав: *Степан Лисак*

По битві... Ніч тріюмфу і слави покрила теміню землю.

Тут і там на боєвищі замигає світломет.

Умовк гураґан пекольного вогню, — переможні, гарячі дула дрімали в тиші...

Того вечора стрілецькі кріси писали вогненними літерами під небом Поділля епохальну дату 8-го червня.

По рішальній битві живе й мертве одпочивало. — Все спало — під чорною габою Чортківської ночі. Тільки боєвики у передній лінії причаїлись до землі та уважно слідкували за рухами противника. Подільська земля, зорана вогнем і залізом палила їх загартовані тіла. Чорні, засмалені сонцем і порохом стрілецькі обличчя палали побідною радістю. В головах ще й тепер шуміло, бухало, в ухах свистало, дзвеніло, — то так на всі струни грала гарфа війни сувору мельодію гармат...

...Переможну симфонію КРОВИ й ЗАЛІЗА!!!

Боєвики у передній лінії із своїми командантами підсувались у теміні вперед і наслухували. — У запіллі противника — рушно... В нічній тишині скавуліли в селі злякані собаки, іржали коні, по битім гостинці гуркотіли гармати, скрипіли обозні колеса. Трівога. Відворот.

Суворі, чорні постаті посувалися вперед. Останній Чортківський приказ свойого вождя: — „наказую готовитись до дальшого рішального наступу-удару" — виконали з великою самопосвятою, гордо й жертвенно!

Ніч...

А — ген за ними, в запіллі, на малім клаптику Поділля всі частини 3-ох Корпусів УГА стояли в строгім поготівлі та ждали божого світанку. В булавах Команд гарячково працювали армейські мізки над новими офензивними плянами. Біля довгих столів машинописи писали прикази, скрипіли пера, грали телефони по усій території: „ЧОРТКІВ — ЧОРТКІВ В НАШИХ РУКАХ"!! До всіх бригад, полків вислано депеші: ГОТОВТЕСЬ! РАНО НАСТУПАЄМ!

Перед кватирами булавних Команд стояли авта, на спочених конях приїзджали вістові та старшини фронтових частин. Швидко вбігали до селянських хат, інші з таким самим темпом виходили з Команди — з новими приказами — всідали на свої коні і летіли полями до своїх частин.

Білоголові вожді при відході дружньо стискали старшинам руки, а їх обличчя сяяли радістю як тих — там на фронті у передній лінії.

Приказ: „рано наступаємо дальше!"

Прага, травень 1938.



Батерія УГА у Сихові під Львовом 20. II. 1919 обстрілює Львів.

Катер підлетів до корабля, дав задній хід... і став у трапу.

Мічман чекав, що ось-ось покажеться на трапі висока гарна постать у всьому білому, показного начальника I. Бриґади лінійних кораблів Чорного Моря контр-адмірала П., який тримав свій прапор на дредна́вті.

Але проходить хвилина, за нею друга. Очікувана фіґура не показувалась.

Тоді мічман не відриваючи руки від кашкету ступив на горішний поміст трапу і перегнувшись через поручні (мор.), подививсь на діл. З темряви кормової каюти катеру ніхто не показувався.

„На катері?"

„Єсть на катері!" — відповів кермовий підстаршина.

„Що, адмірала нема?"

„Так точно — нема ВВБ!" — відповів підстаршина і в той же час з катеру донеслося:

„ВВБ. дозвольте війти?"

„Фалрепних відсвистати!" скомандував мічман „на катері — виходь!"

На борт корабля вступили дві білі матроські фіґури. Перша адміральського вістуна, а друга адміральського кока.

„А! Ось яка „бакова аристократія" зявилася! — подумав мічман.

„ВВБ! Матрос 1 статті Перерепенко з берегу прибув! Їх Ексцеленція просила надіслати катер за ними на Графську пристань на 23 годину!" відрапортував жвавий вістун.

„Єсть! А хто відповів на оклик вартового матроса?..."

„Кок ВВБ! Він сказав, що він адміральський і тому старший на катері і вигукнув: „Адміральський кок!"[8]) відрапортував вістун.

[8]) А на корабель знизу донеслось: „адмірал і кок".

Потішна історія! прийшло до голови мічманові, але тепер треба було добре взятись за кока і укарати його за свавільну манію величности, яка порушила устав.

„НН! а де ж адмірал?" запитав молодший флаґ-старшина (морський адютант) адмірала Лейтенант У, який в той мент підійшов до мічмана.

„Нема ще! НН!" і мічман пояснив все.

„Ну тоді дозвольте мені, НН, покарати кока. Посидить він без берега" сказав, стримуючи усмішку лейтенант.

„Єсть — прошу! "відповів мічман.

„Марш за мною! — скомандував лейтенант вістуну і коку.

Кают-компанію[9]) корабля ще довго веселила ця історія приправлена відповідними коментарями, тим більш, що показалося, що подібна історія не перша і вже траплялася по інших морях. Там бували оклики молодих, в перший раз відбуваючих вахтову варту матросів і такі: „хто ґвінтить?"[10]), або навіть „хто пливе?", а в останньому випадку то була відповідна відповідь „ґуска". І тоді „ґвінтильний" і „пливатель" і „ґуска" всі сиділи без берега за кару і потім довго ще, як і наш кок, служили предметом веселої розривки для матросів.

[9]) Старшинська кают-кампанія на кожному военному кораблі, це велика каюта, яка служить і їдальнею для старшин корабля і місцем для їх сходин підчас вільного від служби часу.

[10]) У молодого недосвідченого матроса, який вже знав, що мусів окликнути кожну наближуючуся шлюпу до корабля в ночі окликом „хто ґребе", цілком психольоґічно в голові виникав сумнів, що це-ж відносилось до шлюпок гребних — себто з веслами, але ж коли підходив паровий чи моторовий катер, то він же ж рухався ґвінтами і тоді у цього матроса міг вилетіти оклик „хто ґвінтить?"

Гірська Бриґада УГА та її перехід на чехословацьку територію

Написав був. чет. УГА *О. З.*

Досі не стрічав я ніяких згадок про цю частину нашої Армії, що творила ліве крило галицького фронту, яке заходило аж у бойківські Карпати. Зближається вже двацять літ від повстання УГА і багато подробиць звязаних з творенням нашої Армії забувається, багато активних одиниць, що були творцями ріжних відтинків тодішнього фронту померло. Щоби рятувати від забуття не один важний момент з історії наших визвольних змагань, подаю тут деякі відомости про цю частину фронту, в якій брав я активну участь. Мої спомини не будуть повні, бо ніяких записок з цього часу не маю, багато фактів, осіб і дат забув, а це що остало в памяті списую, щоби подати хоч важніщі події з цього відтинку фронту та спонукати цим живучих ще співучасників цеї частини армії доповнити отсі мої спомини та цим способом уможливити відтворити історію гірської бриґади.

Початків формування фронту на полудневий захід від Самбора не знаю, бо прибув я туди доперва з початком грудня 1918 р. висланий Окружною Командою у Самборі із сотнею для доповнення фронту ґрупи, якої команда стояла у Старім Самборі. Сформували цю ґрупу місцеві громадяни й старшини, що повернули з австрійських фронтів а саме покійний вже Осип Білобрам (пізніще орґанізатор бриґадної орхестри у Німецькім Ябліннім), його син, теж покійний підхорунжий Корнило Білобрам, пор. М., Роллич та інші місцеві громадяни, яких назвиськ вже не памятаю. Коли я прибув до цеї ґрупи то командантом її був сотник (пізніще отаман) Маріян Мацієвич. Фронт ґрупи, що звалася „Ґрупа Старий Самбір" простягався від Хирова, де лучився з ґрупою полк. Кравса, в полудньово-західнім напрямі: частини цеї ґрупи були розміщені по місцевостях: Сушиця, Старява, Терло, Росохи, Нанова, Бандрів, а дальше від Мочаря по Тісну був операційний терен другої ґрупи „Лютовиська". Спочатку були це самостійні ґрупи і аж при кінці березня 1919 р. створено з цих двох ґруп „Гірську Бриґаду" під командою отамана Василя Черського та сотника Осипа Шльосера як шефа штабу. Осідок команди був у містечку Турка, що було більше-менше однаково віддалене від осідків команд обох ґруп. Старосамбірська ґрупа складалася з двох куренів піхоти (що були розміщені: І. курінь у Біличі, Смеречній, Терлі, Росохах та Волошиновій (резерва) і II. курінь у Нановій та Бандрові), відділу скорострілів, одної батерії, саперської сотні, обозу, булавної сотні, (що була рівночасно запасною сотнею) та відділу військової поліції. Ґрупа Лютовиська, якою командував сотник Д. Молецій та начальник булави сот. Софрон Шебець, складалася з двох куренів піхоти, відділу кінноти, скорострільної сотні та пів батерії артилерії. Найдальше висуненою військовою частиною з полудньово-західнім напрямі був невеличкий відділ добровольців під командою сотника Богуна, що оперував біля залізничої стації Команча на лінії Лупків.

В березні 24 або 25 (?) переїздила через фронт Старосамбірської ґрупи делеґація нашого Уряду, що їздила на переговори в справі завішення зброї з поляками до Бонкович під Хировом. В складі цеї делеґації були: мін. закордонних справ Др. М. Лозинський, полк. ґенштабу Фідлєр, ґен. Ґембачів (Комдт. III. Корпусу), от. Долежаль та отець Бонн як переводчик, тому, що з польської сторони був також делеґат Антанти якийсь американський ґенерал (Гл. світлини у Літ. Ч. К. ч. ??? Ред.). З нашої команди був приділений як секретар пор. М., що повинен списати хід цих цікавих переговорів, які не увінчалися успіхом, бо противна сторона жадала, щоби наша армія заняла лінію ґен. Бертельмі, тоді як наша делеґація виїхала внаслідок депеші през. Вільсона, щоби заключити перемиря на занятих становиськах і починати мирові переговори. Противна сторона заявила, що депеша Вільзона її не вяже!

Коли в половині травня заломився наш фронт під напором військ ґен. Галєра, мусіла і наша бриґада змінити позиції і 15 травня війська ґрупи Ст. Самбір посунулися на полудне та заняли лінію Тершів — Спас, Лаврів — Бандрів, а команда Ґрупи перенеслася на стацію Стрілки. Недостача сполуки з лівим крилом ґрупи Кравса і командою III-го Корпусу, а також паніка серед стрільців, що не мали амуниції і резерви, примусили команду бриґади до дальшого відступу через Турку в напрямі Сколього. Тимчасом Ґрупа Лютовиська посувалася горами в напрямі ужоцького провалу. Розмоклими гірськими дорогами посувалися піхотні частини, артилєрія, обози та штаби бриґади і Ґрупи Ст. Самбір через Бориню і Сморже в напрямі Сколього, де сподівалися ми найти сполуку зі штабом Корпусу або загалом з нашою армією та дістати дальші вказівки. Так добили ми до села Тухольки і вислали звідси стежі в напрямі Сколього, які ствердили, що в Сколім нема вже наших урядів, а місцева польська міліція переняла владу у місті. Телеґрафічної або телефонічної сполуки з нашими командами ми також не добилися й тому спрямували наші частини гостинцем на полудне в напрямі чеської границі а самі зібралися у парохіяльнім домі в Тухольці на нараду, на якій були присутні: кмдт бриґади, начальник булави, комдт ґрупи Ст. Самбір, комдт артилєрії сот. Я. та кількох нас молодших старшин. Нарада, що почалася вечером тягнулася до півночі, а думки спочатку ділилися. Одні радили зібрати ці частини, що були під рукою і заняти Сколє та пробувати передістатися горами в напрямі Станиславова і в цей спосіб получитися з армією, — другі, — щоби перейти чеський кордон, там зібрати розбритих по горах стрільців, сформувати на ново бриґаду, запастися в харчі і набої та почати наступ в напрямі Стрия зглядно Станиславова. Переважав другий плян, який мав за

собою ще й цей дуже важний арґумент, що військо не мало харчів а серед бідного бойківського населення на переднівку не можна було дістати ніякої поживи ані для стрільців ані для коней. Він був також і з військового становища більше реальний, бо з тим розбитим і розбритим по горах військовим матеріялом ледви чи булоби далося щось вдіяти.

Ні один з нас не думав, що коли перейдемо границю, вже більше не вернемо як боєва формація на фронт, хоч числилися з тим, що чехи, колиб навіть хотіли нас розброїти, не будуть мати до цього сили, бо війська у них в цій околиці майже не було, а в додатку були вони заняті боями з наступаючою червоною мадярською армією, що посувалася на Підкарпаття.

Слідуючого ранку почали ми посуватися через Аннаберґ до села Климець під чеською границею. Звідси виїхала на конях делеґація з сотн. Мацієвичем на чеську сторону, щоби порозумітися з чеською командою, щодо переходу на їх територію. Не памятаю, які були умовини переходу, одначе вони покривалися більше-менше з нашим пляном й тому ми почали зближатися до границі.

Хоча була це друга половина травня, на дворі було холодно, гори покриті снігом, а в лісі малося враження зими. І думки наші похолодніли, бо хоч плян наш був не здавати зброї і через кілька днів вертати на свою територію, то всеж таки ми відступали з рідної землі.

За селом Климець закопали ми у лісі частину артилерійських та скорострільних набоїв, бо обезсилені коні не могли везти її по гірських дорогах.

(Докінчення буде).

Микола Лебединський

КОНОТОП

(У 279-ту річницю світлої перемоги.)

I.

Умер Богдан... Минулися дні слави,
В сумнім Суботові замовк по тризні дзвін...
І полонила степ Москва лукава —
І мов запався в землю світлий Чигирин.
Де ж ділись дні, що в прапорах горіли,
І де ті подвиги, що світом потрясли? —
О, цитьте!.. Цитьте!! Ще засвищуть стріли
І вилетять на бій приборкані орли.
Ще Переяслав з сорому устане
І на Москву оберне дула гаківниць
І Ромодан тікатиме з ордами
Під грім гармат козацьких і рушниць!
І на степах широких України
Постелиться московський труп, як лист,
І чад неволі понесуть з руїни
Вітри у безвісті крізь січі лютий свист...
О, цитьте, бо вже йде година кари,
З Суботова озвався в північ грізно дзвін,
Тікають, як вовки, опричники й бояри —
Над Чигирином встала знов Богдана тінь!..

II.

Гей чути гук і в полі там димове:
Понад гаї, понад глибокії балки —
Проснулася земля від грому і від крови
І задудніли знов розспівані полки.
Виговський вже іде у бій на Конотоп,
І блиснула в степах гетьманська булава,
І громом понеслась кіннота у ґальоп,
І полягла кругом потоптана трава.
Вже військо йде, мов ті Дніпрові води,
Що на пороги з шумами падуть —
Казиться Шереметєв воєвода
Під Києвом і йде з страхом на путь...
Горить земля хахлацька під ногами,
Гарчить, скрегоче степ зловіщо у ночі —
І червоніють луни над шляхами,
І в байраках перекликаються сичі.
Гетьман з полками взяв Лівобережжя,
Летять під Конотоп козацькі прапори,
І йдуть пробоєм громові мережі —
І вже Соснівка-річка в крові вся горить!..
Кричить із піною в губах Трубецький,
Штурмує Конотоп і зве мордву на бій —
Та з города сміється Гуманицький
І на лицарський герць мече свій дужий рій.
І враз гетьман Виговський із полками
Схопив Москву в свої залізні рамена —
І кров московська потекла степами
І згинула орда в степу, як сарана...
Гей, чути гук... і в полі там димове:
Понад гаї, понад глибокії балки —
Проснулась Україна вся від крови
І знов двигнулись прапори й, як мак, полки!..

III.

Гей, довкола міста Конотопу,
Гей, там річка Соснівочка є:
З того трупу кров ворожу пє!...
Гей, поникли московські шоломи
В українських родючих степах —
Утікайте ж, бояре, додому,
І ховайтесь в своїх болотах!
Трицять тисяч у ранню годину
На покоси поклав буревій —
Так усім буде гріб в Україні,
Що з мечем тут прийдуть на підбій!
Трицять тисяч ворожого трупу
Й Україна устала з оков —
О, ще вийдуть полки з Конотопу
І озвуться гармати ще знов!
І ще блисне у золоті знову
Виговського тут булава;
Забагріє Соснівка від крови —
І поляже орда, як трава!..

Штаб південного фронту

(14-го грудня 1918 р.—15-го січня 1919 р.)

Спомин.

Написав: *полк. Гнат Пороховський*

Точної дати не пригадую. Знаю тільки, що після того, як штаб республіканських українських військ на Волині, що оперували підчас повстання проти гетьмана Скоропадського в районах Ізяслава, Кремянця, Острога та інших навязав звязок із штабом отамана Оскілка, мені наказали передати обовязки начальника штабу цих військ і відправитися в розпорядження штабу отамана Оскілка. Цей наказ я одержав від отамана Оскілка і мені дали до зрозуміння, що я маю отримати інше, вище призначення.

Прикро було мені розставатися з тими частинами, над організацією яких я попрацював, та командним персоналом їх, що складався в більшості з старшин та підстаршин, з якими я зжився ще з часів 1917 року. Проте не мав я ні сміливости, ні підстав від виконання того наказу ухилятися. Отже, передавши одному з старшин обовязки начальника штабу, я розпрощався з Сумчуком та вояками, маючи надію, що за короткий час ми знову зійдемося до спільної праці. Сталося інакше. Правда, з Сумчуком я мав нагоду раз після того здибатися в Бердичеві, але нікого з інших старшин, здибати мені не довелося. Чув я, що всі вони сумлінно виконували свої обовязки в ріжних бойових українських частинах та всі поклали своє життя за Батьківщину. Їх світлі для мене та України образи я часто бачу перед собою, але, на жаль, не можу пригадати вже їх прізвищ. Шкодую, що в ті криваві часи ми не мали змоги робити світлин. Навіть списків вояків зберегти не могли. Отже нічого не маємо для того, щоб увіковічити імена тих, що віддали життя своє за Батьківщину. На жаль, наша військова та й політична література понесе в майбутнє в більшості імена та прізвища тих, що уціліли підчас боротьби. При цій нагоді мушу сказати, що в той час, коли вояки Української Галицької Армії, розуміючи вагу затримання для історії фактів та прізвищ, обогатили нашу військову літературу та увіковічили імена й прізвища майже всіх вояків, що належали до тих частин, вояки наддніпрянських частин не хотять взяти на себе труду, щоб своїми спогадами затримати для історії коли не прізвища борців, то хоч би тільки назви українських частин. З оповідань деяких старшин, що тепер перебувають у Румунії, можна констатувати, що в час боротьби повставали на Україні деякі частини, що в боротьбі проти большевиків іноді зовсім зникали. Гинуть вони й для української військової історії.

Не знаю, чи я на своїй посаді начальника штабу республіканських військ на Волині працював на користь населенню тих місцевостей, де ті війська працювали, але знаю, що коли населення Отрога, як українське так і жидівське, довідалося, що я маю відїхати, то я отримав багато адрес від ріжних ґруп з подякою за моє до них відношення. Піднесли мені адресу поляки і жиди. Згадую про цей факт лише для того, щоб розвіяти те враження, що мовляв в ту епоху українське військо ставилося вороже до жидів та робило прикрости населенню. До цих справ я ще вернуся, тут лише скажу по совісті, що там де не було провокації жидівського населення, там не було ніколи яких будь протижидівських виступів з боку орґанізованих українських частин.

Найближчою стацією від Острога було Кривино. Там тоді сидів якийсь „отаман". Здається на прізвище Шлегель, чи Шегель. Щось такого... Займався він грабунками. але знайшов засоби звязатися з німецькими ешалонами, що стояли на стації Кривино і так би мовити знаходився під їх охороною. З нашим військом знаходився в стані війни. Наша спроба зліквідувати цього отамана не вдалася. Німці стояли на перешкоді. Він нас представляв як військо, яке хоче розброїти німців, а себе захистником їх. Ми мали декілька ранених та забитого одного бунчужного, якраз з найближчого оточення Сумчука. Сумчук чекав поки стація звільниться від німців, щоб знов заатакувати того отамана. В таких умовах мені їхати на стацію Кривино було неможливо, а тому в супроводі невеликої кінної ескорти я поїхав на стацію О.

На цій стації я застав велику кількість ріжного люду, що дослівно переповнював стацію. Багато потягів чекали черги на відправу. Стояли і потяги німецьких ешалонів. Ці потяги виглядали на дійсні твердині. Були озброєні гарматами та кулеметами. Німецькі салдати були в бойовому поготівлю. На їх обличю лежав сум, але в той же час і така суворість та рішучість, що, здавалося, вони були виконані з заліза та є в стані перебороти всі перешкоди, що лежать на їх шляху до батьківщини.

Начальник стації з трудом посадив мене у ваґон першої кляси того потягу, що мав відійти на Шепетівку. І цей ваґон як і всі інші був переповнений людською масою. Куди вони їхали ці люди я і тепер не можу здати собі справи? Одні озброєні, другі без зброї. Всі одягнені в напів військову російської армії уніформу. Одні їхали на повстання, другі верталися до дому. В цій масі,— що наповнювала наше купе і взагалі потяг, я не звертав на себе особливої уваги. Був одягнений в чемерку салдатського сукна, жовті чоботи. Мав чорну шапку, за яку ще не так давно московські старшини 3-го Остріжського полку погрожували поставити мене під стінку. Правда мав золоту шаблю, але і це тоді не було ознакою старшинської ранґи, бо часто-густо навіть большевицькі салдати, убивши старшину, озброювалися його зброєю. Жадних відзнак не мав. Мав при собі багато посвідок та наказ штабу отамана Оскілка. Отже був добре забезпечений. З річей мав при собі лише маленьку валізку.

Потяг вирушив. Була ніч, але не могло бути

і мови про те, щоб можна було заснути. Тіснота. Приходилося слухати розмови. Ці розмови були по суті і по формі такі, що могли радувати большевиків і всіх ворогів України. Вони могли налякати не тільки „буржуїв", а і всякого українського патріота. Большевицькі гасла. Ворожість до буржуїв, інтеліґенції, панів, „офіцерів" та таке інше. Мені здавалося, що рік самостійного існуваня України був лише сном та що ми все ще знаходимося в місяці грудні 1917 року, коли і тоді мені і теж в потязі приходилося чути такі розмови. А на тлі цих соціяльно-політичних та клясових поглядів огидні оповідання деяких про вбивства, насильства над панами та грабунки. Груба салдатсько-московська мова. Лайка за кожним словом. Моральна розпуста, розбещеність. На кожній стації нові хвилі такого люду, що атакував місця в потязі. Революційна гарячка охопила ті маси, які ще не так давно билися не відомо за що в російській армії. Вони перлися не знаючи властиво куди та пощо. Жадоба крови говорила в них. Помста! Кому? Про це вони не думали! Убивати були готові кожної хвилини. В деяких це бажання руйнувати було таке сильне, що вони не витримували і малими ґрупами злізали серед ночі на малих стаціях та ішли в темноту в пошуканці жертв, мовляв, скрізь знайдуться вороги. Про Україну вони не думали. З таких ґруп потім творилися більші або менші загони повстанців, що під проводом своїх отаманчиків бродили в нашому запіллю, уникаючи фронту та бійки з ворогами. Вони мусіли чимось жити! Вони грабили в тій чи іншій формі. За них потім прийшлося відповідати українському народові.

Перебуваючи весь час в українських реґулярних частинах, а потім у повстанчому війську, про яке говорив, я і всі мої товариші по зброї, навіть повставші маси, в керуванню якими я приймав участь, плекали національну ідею вище усього. Ті розмови, що я їх почув у ваґоні мене пригнобили, здезорієнтували. Мої спроби повести розмову з тими, що переповнювали купе, на національну українську тему успіху не мали. Україна була видумка буржуїв. Правда були серед присутніх і такі, що погоджувалися зі мною, але робили мені знаки, щоб я на цю тему не говорив, бо це може скінчитися для мене траґічно.

Тут у потязі мені прийшлося переконатися, що маса має до большевиків більші симпатії ніж до Самостійної України. Крім того я довідався, правда дуже туманно, що нібито Директорія хоче дійти до згоди з большевиками. Від всіх цих розмов та чуток я прибув на ранок в Житомир як нібито після якогось кошмару.

І стація Житомир була така брудна та переповнена ріжним людом, що я її насилу пізнав.

Від команданта стації я довідався, що ставка Головнокомандуючого Південно-західним фронтом Отамана Оскілка знаходиться в Бердичеві. Отже, треба було негайно їхати туди. Тому, що до відходу потягу залишалося багато часу, то я рішив познайомитися з начальником залоги міста Житомира. Командант стації не тільки дав мені адресу, а дав мені і одного вояка, щоб той супроводив мене до начальника залоги.

Ідучи по місті я мимоволі затримав свою увагу на ріжних відозвах, що покривали стіни будинків. Це були чисто большевицькі відозви. В них говорилося про те, що скоро власть перейде в руки робітників, селян та салдатів. Мій провожатий, якийсь підстаршина сказав мені, що частини, що знаходяться в Житомирі збольшевичились та що властиво лише стація з її комендатурою вірна Директорії, а місто саме це большевицьке гніздо.

Це ж саме потвердив мені і начальник залоги міста Житомира отаман Нагірний. Познайомившись з ним, я переконався, що він не є фікцією, як я думав, видуманою старшиною розвідчиком 3-го Остріжського полку. Він дійсно передавав у свій час тим старшиною мені наказ підняти повстання в Острозі. Довідавшись про спосіб, як той старшина виконав його доручення Нагірний поклявся, що як ще раз буде мати нагоду зустрінутися з ним, то накаже негайно його розстріляти. Дійсно той старшина передав той наказ так, що москалі мали нас всіх розстріляти. Нагірний був людина вже старша. Носив чемерку з чорного селянського сукна. Білу вовняну шапку. Не мав ні відзнак, ні зброї. Робив враження невійськової людини.

Щодо стану річей в Житомирі, то він описав його як чисто большевицький. Потвердив, що ціла дивізія українських військ не то що збольшевичилася, але не хоче брати жадної участи в боротьбі проти большевиків. Отже, можна було чекати формального проголошення большевицької влади в Житомирі, до чого прагнуло жидівське населення.

Отаман Нагірний, чи був таким від природи, чи може помирився з думкою про можливість заведення большевицького режиму на Україні, бо говорив про це спокійно. Говорив, що не має сили змінити цей стан річей у Житомирі. Назвав мені декілька прізвищ найбільше збольшевичених командантів полків, між ними сотника Карбовничого. Цей сотник підчас Гетьмана вступив у 4-ий козацький полк, яким я кермував. Він був українець, але без жадної освіти. Ранґи старшинської (штабс-капітана) добився в російській армії за бойові відзначення. Мабуть він був дійсно хоробрим, бо мав, здається, чотирнацять поранень у велику війну. У мене в полку він був начальником господарчої частини. Після розформування полку його було призначено в один з полків у Житомирі. Потім, коли большевицький рух у Житомирі пригашено, його розстріляно.

Отаман Нагірний, про якого я з того часу нічого не чув, просив мене освітлити перед отаманом Оскілком дійсний стан річей у Житомирі. Він же засобив мене большевицькими відозвами як доказом стану річей в Житомирі.

Там же в Житомирі я випадково зустрівся на вулиці з полк. Капустянським. Довідавшись, що я їду в штаб Оскілка, він просив мене вжити заходів, щоб звільнено з тюрми полк. Ліпка, бувшого начальника І-ої української дивізії. Цей полковник ґенерального штабу був призначений



Похід „Молодої Громади" на цвинтар поляглих вояків УГА у Львові підчас Зелених Свят 1938 р. У першій чвірці кол. Начальний Вожд УГА бл. п. ген. М. Тарнавський.

командантом І-ої дивізії зразу ж після гетьманського перевороту в квітні 1918 року, на місце полк. Никонова. В час повстання проти гетьмана він разом з московськими відділами бився проти українських повстанчих військ на Волині, знаходячись під політичним кермуванням волинського ґуберніяльного старости Арно. Як видно, полк. Ліпко попав у полон і сидів у тюрмі. Я сказав полк. Капустянському, що я не знаю, чи буду я мати змогу зробити що в цій справі та між іншим висловився, що осуджую полк. Ліпка за його боротьбу проти українських частин та за відсутність у нього національного українського почуття, що він яскраво доказав підчас кермування 1-ою українською дивізією, (потім була названа 2-ою). Треба сказати, що цей полк. Ліпко, не дивлячись на те, що був увесь час ворогом України, був потім начальником штабу Української Армії. Він же перший з табору у Каліші зголосився до повороту на Радянську Україну. В обсаджуванні посад такими панами як полк. Ліпко, треба шукати одної з причин наших невдач. Хай нас Бог боронить від таких вождів як Ліпко в майбутньому!

Ставку Головнокомандуючого Південно-Західним фронтом найшов я на стації Бердичів. Штаб містився у ваґонах. Коли мене зголошено то першим приняв мене начальник штабу фронту ґенерал Аґапієв. Він ще був в гетьманських наплечниках. Тоді ж при мені їх зняв. Коротко доклавши йому про події на Волині, я затримав довше його увагу на долі тих старшин, що їх арештовано комісією в Острозі та просив його зробити розпорядження, щоб їх було доставлено для розсліду їх справи в Бердичів.

Потім докладно описав ситуацію в Житомирі. Ґен. Агапієва видно дуже затурбував той стан, бо він зараз же подався зі мною у ваґон от. Оскілка.

З от. Оскілком я познайомився тоді вперше. Він був ще молода, навіть порівнюючи зі мною, людина. Високий, стрункий з миловидним майже дівочим обличчям. Голос високий. В російській армії він, здається, був лише хорунжим технічних військ.

Отаман Оскілко подрібно розпитав мене про положення в тих районах Волині, де працювало наше військо. Зробивши доклад на це запитання та подавши і писаний, що я тоді мав при собі, я затримався на питанню арештованих старшин в Острозі, а потім описав, як знав, ситуацію в Житомирі, представляючи її як крайнє небезпечну для нормального життя та порядку. В справі арештованих старшин отаман Оскілко погодився з тим, що їх треба перевезти в Бердичів, а щодо Житомира то сказав, що він чекає на одну спеціяльну частину, яка заведе там порядок.

Підчас нашої розмови на ці та інші теми, отамана Оскілка дуже часто просили до апарату і він сам приймав довгі телеґрами, читаючи їх нам. В більшости то були телеґрами з північної частини фронту, здається з Мозиря та Овруча, де большевики загрожували, а наші частини мали нахил відійти без бою в запілля на відпочинок. Як видно ситуація там була тяжка під оглядом настрою наших частин, бо один командант говорив так: „Большевики наступають, а наші козаки загрожують перебити старшин та забити мене, якщо їх не змінять іншими частинами. Спасайте нас, бо для нас тут наступає страшний суд". Це речення затрималося у мене живим аж до цього часу, бо і тоді зробило на мене сильне враження та і я сам потім був в становищах, які мало чим відмінялися від того, в якому знаходився той бідний командант.

Отаман Оскілко давав при мені відповідні розпорядження начальникові штабу. Кинулася мені у вічі і та ненормальність, яка існувала у взаємовідношеннях між командантом фронту та начальником штабу цього фронту. Ґенерал ґенерального

штабу, отже людина, що отримала найвищу військову підготову для провадження як військових операцій так і війни в найширшому значінні цього слова, був в підлеглості бувшому може лише молодшому старшині, що кермував чотою. Малося враження, що така ситуація витворилася через недовіря політичного проводу України до одних старшин і повного довіря до других, хоч і молодих та без військового досвіду. Мені було прикро дивитися на таку ситуацію. Але як я вже сказав, то були часи коли подібні факти були майже нормальними. Може то була необхідність. В майбутньому не повинно би це повторятися, бо найбільше досвідчений військовий, а особливо тоді, коли має високу ранґу, а знаходиться в підлеглости недосвідченого та значно молодшого в ранзі старшини, може в деяких випадках не проявити того громадського почуття мужности та впертости, яка так потрібна для переведення бойових операцій, маючи, як заслону, волю недосвідченого начальника, який через нерозуміння військової справи, може навіть ставити опір деяким плянам свого начальника штабу. Іншими словами: кожний начальник штабу має при виробленні пляну бойових операцій переборювати багато труднощів як з боку підготови та настрою військ, так і тих, що їх ставить терен, ворог і природа. Коли при цьому він має ще боротися і з перешкодами, що повстають від недостаточної специяльної підготови його команданта, то він може показатися безсильним.

У своїх розпорядженнях отаман Оскілко був, кажучи мягко, поверховним. Давав їх завжди в загальних туманних рисах. Ставив підлеглим начальникам завдання тяжкі, не приймаючи на увагу засобів що вони їх мали. Він не знав або не хотів рахуватися з тим, що бойові операції можуть бути успішними лише тоді, коли все, що необхідно для успіху передбачено, коли дух начальників може бути зосереджений лише на самому переведенні операцій і не розтрачатися на поборення інших перешкод. На словах отаман Оскілко завжди обіцяв більше, ніж то міг зробити. Такі обіцянки впливали деморалізуючо на частини, розкладали їх. Скажемо, для прикладу: отаман Оскілко запевнив козаків, що вони завтра отримають належні їм гроші. На деякий час це викликає добрий настрій. Але проходить час. Гроші не поступають. Настрої у козаків падають. Начинається розбрат. Я не є такий вже прихильник старшин старої школи, до якої я належу, бо між нами знайшлося багато таких, що і до кінця збройної визвольної боротьби не могли привикнути до ідеї самостійности України, але здаю собі справу, що під оглядом затримання духа у вояків старшини старої школи мали більше шанс і то тому, що ніколи не намагалися підтримати настрій у козаків такими обіцянками, що їх здійснити не могли. Мені скажуть, що обіцянки часом потрібні і навіть необхідні для підтримки духа та виграння часу в бойових операціях. Хай так! Але на них довго не протриматися. Правда скрізь і завжди ліпша, ніж обман.

Давши відповідні розпорядження, отаман Оскілко знов вернувся до моєї особи. Як видно він мав добру опінію про мене, бо мене тут призначено Головнокомандуючим південного фронту. Цю посаду мав я переняти від полк. Яницького.

Я тоді не мав часу займатися справою взаємовідношення між південно-західнім фронтом та південним. Чи перед тим, як я приняв цей фронт, вони були рівнозначні і окремі, чи ні, я того не знав, як і не знав, чи зміна полк. Яницького та моє призначення зроблено лише з ініціятиви отамана Оскілка, чи з наказу Директорії. У всякому разі писаний відповідний наказ я отримав за підписом отамана Оскілка та начальника штабу Агапієва.

Зайнявши кімнату в готелі, я негайно війшов в звязок зі штабом Південного фронту, який містився там же в Бердичеві. Начальник штабу полк. Пірогов вже отримав відповідне повідомлення, так як і полк. Яницький. Полк. Яницький просив мене телєфоном познайомитися зі справами фронту безпосередньо від начальника штабу, а мою зустріч з ним призначив на певну годину вечором в тому ж таки готелі, де помістився я та куди мали прибути всі команданти частин, що стояли в Бердичеві і входили в склад Південного фронту. Трохи відпочивши, я подався в штаб фронту. Там і застав начальника штабу Пірогова, що потім спокійно залишився під большевиками та займає, або займав ріжні високі пости. Цей штаб мав всі відділи, які слід мати штабові фронту: отже, оперативний, персональний, адміністративний, розвідчий, постачання, бойового виряду та таке інше. В проводі відділів сиділи молоді старшини та урядовці. Численний склад машиністок доповнював цей штаб. Коли ж я ознайомившись з орґанізацією штабу, приступив до ознайомлення зі складом частин, що входять в підлеглість фронту та їх дісльокацією, то переконався, що оперативний відділ має точні відомости лише відносно тих частин, що розташовані в касарнях на Лисій Горі тут же в Бердичеві. Щодо інших частин, то ніхто не знав, чи такі частини є чи ні, як є, то де саме находяться. Ні начальник штабу, ні начальник оперативного відділу не мали жадної уяви, для чого існує Південний фронт, де його лінія боротьби, чи є взагалі така, та яке призначення цього фронту в майбутньому. Думаю, що наша військова література колись вияснить всі деталі щодо цього фронту. Що ж торкається мене, то я тоді ж зрозумів, що цей фронт повстав в перші дні повстання проти гетьмана Скоропадського, коли від центру Біла Церква—Київ повстання стало розширятися у всіх напрямках. Отже, кожний напрямок отримав та мусів отримати певну назву, яка характеризувала не так сучасний стан, як той стан, який мав прийти згодом. Так і утворилися південно-західній фронт та південний. Ці фронти зорганізували свої штаби, які моглиб обслуговувати всі бойові операції. Щодо південного фронту, то рух повстання опередив кермування цим фронтом і то так, що коли переводилися деякі бойові операції ще в околицях Бердичева, повстання охопило і всю Херсонщину, де утворилося багато частин.

(Докінчення буде.)

Український галицький полк в роках 1920-1922-1923 на Великій Україні

Спомин.

Написав: *о. Іван Левицький*, кол. підхорунжий УГА.

(Продовження)

У Погребищу компол Дацків був призначений відійти до Академії Червоних Ґенералів у Москву на дальші студії військового знання. І відійшов — команду полку перебрав його помічник Кметик. Але Дацків скоро вернувся, бо його до школи не приняли, тому що був Українець до того Галичанин.

Як у Сквирі так і в Погребищу політвідділ давав представлення, музику, танці, а що була пізна осінь, а потім і зима, представлення з браку театральної салі, давали у маґазині знищеного дво, чи три поверхового млина. Маґазин був великий, зимний, сидячих місць було обмаль. Через брак відповідного товариства, а в кінці через арешти серед полку, не було вже того життя, як у попереднім постою. До тепер полк був по назві та по складі чисто українсько-галицький, урядування все по українськи, ба навіть ще в Умані діставали ми накази Рев. Воєн. Совєта по українськи, а Рев. Військ. Ради, друковані по українськи-московськи. Письма до дивізії писалось по українськи, також по українськи листувалися із ріжними цивільними установами. Устрій полку був австрійський, то зн. задержаний із часів самостійности України.

У поході піхота і кіннота ішли чвірками, канцелярія як за Української Держави, однак з часом приходилось придержуватись московської форми, а це спричинювало багато праці, всі особисті звіти-рапорти змінено поспішно на письменні, входить бюрократія, все переводиться „бумаґами", на яких треба класти ріжні резолюції, підстави, основи, числа і т. д.

Стан полку починає убувати, деякі демобілізуються по ріжним наказам, а деякі самовільно, але таких було обмаль. Дехто переходить до цивільної служби, як учительство, завідуючих ріжних відділів, яких за царства червоних утворилось „имже ність числа", дехто пристає до фабрики цукру, чи жениться. Так стан полку у Погребищу числить вже 2 курені, а решта частин задержується. Кінною розвідкою проводить Липа, лікарем полку стає Мир. Заячківський, помічник військома Бочан відходить, його місце займає Цепко, строєвий командний та нижчий адміністративно-господарський склад часто зміняється.

Дацків по повороті із Москви обіймає дальше полк. У Погребищу полк задержався найдовше зі всіх постоїв. Вправді мав в осені знову вернутись у Сквиру і був уже навіть спакований, однак з невідомих мені причин задержався надальше у Погребищу. Тут постояв цілу осінь — зиму.

В Погребищу зайшла основна зміна полку. Перше, він стратив свою самостійність як українсько-галицький, а друге, дістав іншу назву. Він дістав назву „402 сов. строковий полк 134 бриґади 45 сов. стр. киевской дівізії" — і ця назва остається аж до повної ліквідації полку із Галичан у м. Біла Церква. Приходить доповнення із Татар, азіятів. Два перші курені з 6 сотнями, не дуже то повними, були Галичани, III курінь — Татари, командний їх склад Москалі разом із комбатом.

Комполком стає москаль, колишній царський старшина, Дацків стає помічником комполку, помкомполку Кметик відходить здається як суддя — по званню він був правник. Адютантом полку остає Гаврилів, помічники адютанта москалі. Господарська частина задержує свій первісний стан. Стар. писарем тоїж частини стає Кречун.

В полку відчувається великий брак адміністраційного персоналу. Вся адміністрація переходить тепер поголовно на московську мову, брак знання як слід мови, а радше нехіть утруднює всяку працю. Полк стративши свою самостійність, стає від тепер чисто московським, хоч зложений із 75 відсотків українців Галичан.

Товариське життя упадає зовсім, арешти відбуваються дальше, демобілізація теж, а також дезерція. Деякі втікають аж до Галичини, як писар із І. куреня Р. У. С. С. — назвисько його забув, був добрий товариш, його бачив я у Львові десь 1924. р. Почин до дезерції дає музика, яка майже вся із інструментами втікає — залишився лиш капельмайстер. В маґазинах речі пропадають, дарма, що стоїть варта, магазиніри часто зміняються.

В полку був ще Столярчук — предсідник „рабоче крестянской депутації" — людина необразована, заледви писати-читати умів, літ мав 35—40, партійний, але людина підла, такої другої людини в полку не було. Всюди нюхав, всюди рив. Донощик — карієрист.

Після Йордану, мабуть було це вже в березні, серед великої заверюхи та острого зимна, полк вирушив до Бердичева на обняття ґарнізону. Там стояв тоді штаб 45 дивізії. Виїхали возами та саньми. Похід був призначений на один день з виходом скоро світ. Одначе, заки всі зібрались, настало полудне, а з ним вдарила дуже сильна заметіль. Вкінці по ваганнях полк вирушив, та вдорозі заметіль і студінь збільшилася і через це полк приїхав до Бердичева з 4—5 денним опізненням. Все розбилося в поході, порядку жадного не було, в дорозі багато повідморожували собі ноги і руки, а підводи залишилися засипані по дорогах. Одначе по 4—5 деннім поході з приходом в Бердичів настала зміна — сильна відлега, а з нею початок весни.

У Бердичеві став полк частинно в казармах за містом за ставом, частинно у близьких селах, як пр. кінна розвідка, штаб в каменицях біля ставу, недалеко пошти, маґазини напроти московської церкви, що стоїть по дорозі до ставу.

Про Бердичів писати не буду, багато вже було описів цього зажидівленого міста. У цім році панував великий голод на Україні, а з весною показав він усю свою силу. З приходом полку у Бер-

дичів відчули ми всі, що це є голод. Хліба не ставало, часто 1 хліб був на 10 душ. На обід зупа, як то кажуть, крупа крупу доганяє, вечорами хиба зуби полокати; одна чайна ложочка цукру на день на душу. Стрілець виснажений, пригноблений, ратунку, підкріплення нізвідки, а службу стрілецтво повнило дальше. Чим ближче кінця весни тим гірше. Впала на людей сліпота, не було кого на службу висилати.

Раз якось жиди поскаржились, що кіннотчики напали в ночі на пекарню та забрали жидам мацу. Кінна розвідка стояла на селі із „стратеґічних" причин, щоби коням було дати що їсти. Наші чури стріляли ворон, кавки, варили-гостили себе і нас. Свіжого мяса тоді ми майже не діставали, як було, то консервове, а „порція" величини двох пальців. Один писар зі штабу, Володимир Кириленко, попав у якусь душевну слабість. З початку всі йому дорікали, думали, що „маркирує", а далі побачили, що нічого не вчиниш з ним, залишили його в спокою, а бувало, що 3—4 дні його нігде не було. Пропав — здезертирував, — а де далі, знову зявлявся той сам і такий самий. Почалася знову дезерція, хто де знайшов приміщення, утікав.

Одинока розривка, це був театер. Квітки вступу були даром, ходилось майже що дня, але в гурті, бо коли прийшлося вертати з театру сліпота не давала. Брали одного „видючого" на кількох „сліпих".

Театри грали виключно московські пєси, раз був і цирк, що складався з членів одної родини.

В мене слабість відновилась і мене відіслали в лічницю в Білу Церкву. Коли я приїхав показалось, що нема місця, я вернувся в полк і став жити „на ласкавім хлібі", а його так бракувало. В дорозі до Б. Церкви я мав можність бачити ціле страхіття голоду. По стаціях валялися мужчини, жінки, діти по підлогах ждалень, все в лахміттях, вигляд страшний. Померших всюди повно, притім нечистота, сморід, на ваґонах, по ваґонах всюди утікачі із сходу на захід, де ще яко-тако хліб зародив. Дивуюсь, як міг залізничий персонал це видержати.

Якось в тім часі прийшов за помічника адютанта один москаль, а радше партійний жид, а при тім останній туман, десь колись продавав певно „сємочки". Приходять вже і писарі москалі, ґімназійні студенти, новобранці, без жадного військового початкового вишколу, просто в штаб. Незабаром дістаю новий придід: „каптенармусом" (маґазинір) маґазинів однострою. В маґазинах повстають „манка", зміняються маґазиніри, але це не помагає. Вечером маґазин замкнуто, запльомбують, варту поставлять, а на ранок пльомби нема, а і стійки часто нема. Це ділось тоді, коли за вартових стояли „товариші" тут.

Як де здобудемо кусок хліба, то йдемо за місто на цвинтар або лодкою далеко на став і там в дібранім товаристві Божі дари споживаємо.

Про арешти вже писати більше не буду, бо вони ніколи не переводились, а в Бердичеві тюрма відома, біля двірця. Все, що по українськи дише чи говорить переслідувано. Кватиру мав я в українців, у якогось столяра, а дружина його працювала на пошті. Щоби їм не пошкодити, я довго там не мешкав, перенісся у приміщення штабу полку.

Починає політика робити своє, йдуть політкурси, приходить наказ здавати конституцію, бо хто не здасть, усунуть з командного стану, щастя, що тая конституція була дуже „куца". Приїхала комісія на іспити із дивізії, питають, Галичани здали, стрілецтва не питали. Приїхав раз і тов. Петровський, місто прибрало інший вигляд, червоні плахти на домах, музика, шпаліри, військо. Ура, ура — кличе жидівня — Бердичів. У Лазареву суботу під вечір зайшло нас кількох у церкву, святять лозу, відправа вся по московськи — сумно, тяжко, що на Україні навіть Богу моляться по московськи.

Десь мабуть з кінцем травня полк подався до поблизького села з яких 20—30 верстов у напрямі Білої Церкви (назву села забув) на постій, а радше для переведення ліквідації полку. Виїхали самі Галичани.

Підчас постою полку у цьому селі, а був то вже десь початок червня, приходять ще раз, а заразом і в останнє, бо більш полку не було, арештування. Із арештованих одного до нині добре памятаю, був це начальник пішої розвідки Ребець, який недавно одружився із Галичанкою Кострубівною, що мала покінчений ліцей у Перемишлі. Жінка осталась, а його взяли у тюрму в Київ, що із ними сталось, не знаю.

Багато тут звільнилось, цеж була остання демобілізація, але ще таки дехто остався. Стрільцям видано із маґазинів, що лиш можна було, а командний і адміністративний персонал дістав трохи білля і половину т. зв. простирала.

Військом Нагуляк, особистість знатна, але тут опустив носа. Мабуть побачив, що з тої муки хліба не буде, а може і совість рушилася за гріхи супроти свого народу. Він тишком-нишком наладував дві підводи всяким пролєтарським добром і разом зі своєю товаришкою Теодозією (жінка його вінчана комуністичним шлюбом, якась зі Скали чи з тих околиць) втік, з ніким навіть не працавшися, дідня виїхав у постій 45. дивізії „на распалаженія".

В тім селі ми коротко стояли. Замітне те, що і тут бачили ми повно утікаючих голодних людей; умирали як осінню мухи. Був один випадок божевілля на тлі голоду. Дістав його один мешканець того села, де ми стояли, як побачив тих бідних нещасних утікачів, примари голоду.

Ліквідаційна Комісія і решта Галичан подались у Білу Церкву. Ліквідаційна комісія працювала над ліквідацією полку та здавала звіти, а з тих, що остались зложили одну сотню, що повнила ще службу охорони Штабу Дивізії.

Богато тут уникало служби, а приходили ми до „менажі". До них зачислявся і я лиш з цею ріжницею, що як хворий і призначений знову у лічницю у Київ, я діставши папері, ще трохи покрутився у Б. Церкві. Це була пора жнив, місяць липень 1922. р.

Ще заки я виїхав у Київ сталось серед нас Галичан нещастя. Адютант полку Іван Гаврилів родом з Рогатинщини, мабуть зі села Скоморохи по віддачі всіх документів ліквідації полку у дивізії, повертаючись до своїх, а Галичани стояли кватирою по другім боці міста за рікою Рось біля церкви, пішов купатись і не вміючи добре плавати утопився, попадаючи на вир. Його поховали на місцевім цвинтарі при участи всіх Галичан. На мо-

гилі поставили хрест. Пращальних промов не було, не то щоби не було кому сказати, але сльози тиснулись кожному до очей і уста заніміли.

Іван Гаврилів був поруч Дацкова одним із найкращих старшин. Не лютився, нікому лиха не чинив, працював як день так ніч, писав історію полку. Ще памятаю у Погребищу, коли там полк стояв, ми оба нераз в ночі розшифровували „секретні накази" „по борбє с бандітізмом". Ніколи душа Його не годилась із наїздником, був вірним Сином Великого Українського Народу. Пишу це до відома тим, хто його знав, а в першій мірі Його рідні.

Річі його забрав Столярчук, про якого я вже вище згадав, заявляючи, що доставить їх родині, та так і в нього вони пропали.

31. VIII. став я у перше в золотоверхім Києві, матері українських городів. Подався у хірурґічну лічницю, що була при Свято Лаврськім Манастирі, там перебув операцію та пролежав повних два місяці.

Решта Галичан під проводом? відійшла у Київ та закватирувалась при Інститутській вулиці в партері, на горі цеїж камяниці була столовка „Березіля", здається ч. 13.

Сотня дальше повнила службу охорони Штабу.

По виході із лічниці серед снігу-дощу у московських лаптях пізної осені зголосився я знову до своїх. Вже раніше на кілька місяців я дав вістку до батьків, що жию та стараюсь вернути у Галичину, тому то я старався все держатись своїх, бо знав, що перейдем у Київ, а там конзулят, і по видобуттю документів зможу вернутись леґальною дорогою.

Вправді я ще був дістав місце у дивізії як завідуючий маґазинів, але з тої посади я рішучо зрезиґнував, бо вже досить мені було тих страхіть та ненависти. У Києві стрінувся я із товаришем зі шкільної лавки Фавстом Лопатинським, тоді вже славним артистом Березіля. Тут пізнав також Курбаса та інших артистів і нераз заходив у їх робітню.

В Галичині восени 1922. р. над Збручем прийшло до диверсійного нападу. На нього виряджено Шеремету, Мельничука, Ценка та ще двох, яких прізвища призабув. Вони всі вийшли як аванґард. Їх завданням було, викликати повстання серед українського населення проти поляків і прилучити Галичину до Совітів. Так думали ті, що це повстання аранжували. Одначе зовсім інше думали ті, що це повстання робили. Ціль Шеремети і Мельничука, як бувших У. С. С. і вояків Укр. Гал. Армії, була не віддати її москалям. Шеремету і Мельничука я добре знав і не сумніваюся в те, що я вище подав.



о. Михайло Божак, б. хор. УГА
II. курінь, III. бережанської бриґади.

Сотня під цю пору була боєво приготована до вимаршу в Галичину і ми всі ждали тої хвилини як день так ніч, всі продавали зайві речі, щоби лекше було в поході, тішилися, що ось-ось побачимо так давно не видану Галичину. Лиш зловлення Шеремети, Мельничука і інших здержало сотню готову до вимаршу. Командантом сотні був тоді Іван Микитин зпід Львова, зі села Руданець.

Точніших вісток про вихід та приготовання Шеремети, Мельничука в Галичину подати не можу, бо як вони вже були в Галичині, я ще був в лічниці, а вернувшись, я їх вже не застав. Випитуватись подрібніше було небезпечно. В недовзі дійшло до політичного порозуміння між Польщею і Москвою. В наслідок цього сотня в числі біля 100 душ на чолі із команд. Іваном Микитином переходить у розпорядження Київської Ґуберської Міліції та дістає назву „Київська Резервна піша Міліція". (Докінчення буде).





Учасники Четвертого Зїзду Українського Воєнно-Історичного Т-ва:
1. Ґен.-хор. Змієнко — голова Т-ва; 2. полк. М. Садовський — гол. редактор „За Державности“; 3. ґенерал фльоти Савченко-Більський; 4. підпокл. Рибачук; 5. Професор Ів. Шендрик; 6. Полковник Литвиненко — ком-т табору; 7. підполк. Ю. Науменко; 8. полк. Марущенко-Богданівський; 9. сотник Веденський — військовий суддя; 10. інж. Яновський — учасник II. Зимового походу; 11. підполк. Ремболович; 12. Др. Ів. Липа.

IV Зїзд Українського Воєнно-Історичного Т-ва

5. червня ц. р. в Варшаві, відбувся IV. Зїзд членів Українського Воєнно-Історичного Т-ва.

Десяті роковини заснування й діяльности Т-ва надали цьогорічному Зїздові спеціяльно святочно-торжественний характер.

Зі всіх закутків, де є якісь осередки української політичної еміґрації зібралися найбільш діяльні члени Т-ва. Не бракувало і членів Т-ва не-еміґрантів.

Збори, впродовж майже години, вислухали прислані на Зїзд привітання, які в теплих, сердечних словах висловлювали прихильну оцінку попередньої праці Т-ва та закликали до дальшої такої корисної праці.

По вислуханню звітів з діяльности Управи, Редакційної Колеґії, Ревізійної Комісії та Уповноваженого Т-ва зі Львова, Збори одноголосно висловили довіря ,похвалу і подяку за дуже тяжку, сумлінну та безкорисну працю. Звіт Редакційної Колеґії нарисував цікавий образ початків праці Т-ва, коли то на ручній машині, у Каліші, друкувався перший том Збірника „За Державність”, та коли кожноразово, пендзлем треба було смарувати валок, аби можна було перепустити одну сторінку складу. Направду це нагадувало працюючим початки книгопечатання.

На спеціяльній ґабльотці в салі засідання Зборів були виставлені всі праці Т-ва, які наглядно ілюстрували хронольоґічно хід праці та як систематично з року на рік та праця поступала наперед під оглядом якости і кількости військово-історичних матеріялів та ілюстрацій до них. В VIII. томі Збірника на 284 сторінках друку є аж 112 добрих світлин, з яких більша частина ніколи ще не була репродукована.

На пропозицію п. полк. Ривачука Збори одноголосно висловили подяку п. полк. М. Садовському, який від початку існування Т-ва приложив, може, найбільше праці і є, так би мовити, душею Т-ва і видань Т-ва.

П. ґен.Сальський в імені Уряду УНР. в короткій але міцній промові, привітав Збори та перед недалеким кращим майбутнім, що вже гряде закликав до сильнішого споєння в нашій праці.

Збори відбувалися в атмосфері дуже поважній та діловій. Кількаразово ріжні промовці підкреслювали, аби Т-во не схиблювало з наміченого пляну, та цілком обєктивно, безпристрастно давало матеріяли для освітлення ріжних сторінок нашої військової історії не пропускаючи жадної доби існування українського війська, під яким проводом воно було.

По перерві приступлено до виборів нової Управи та одноголосно, тайним голосуванням, обрано її в складі: п. ґен. хор. В. Змієнко, п. полк. М. Садовський, Ю. Науменко, О. Благодір та до Військового Суду сот. Веденський. В заступники обрано п. д-ра Ю. Липу та п. проф. Ів. Шендрика.

Збори закінчено спільним товариським обідом.

(ір.)

На панцирці

Написав: б. хор. *Ф. Ш.*

— Гальльо! Камінка! Тут Сілець — для поїзду ч. 212. вїзд вільний?

— Для поїзду ч. 212. вїзд вільний на тор третій — Черни.

Поїзд ч. 212. — панцирка з Радехова — відїхав год. 10 мін. 35.

— Пане поручнику! Панцирка вже їде.

— Що їде?! Богу дякувати, бо тепер телефонують мені з Кристинополя, що ворог забрав Белз і далі відтискає наших. Негайно їдете до Кристинополя, коби скорше!

На стації дався чути переразливий свист льокомотиви і по хвилині вискочив з поїзду молодий стрункий хорунжий, літ около 19. Він зголосив поручникові:

— Пане поручнику, хорунжий Л. з панциркою голоситься слухняно до диспозиції. Маю дві гармати 750 міліметрові і два важкі скорострілі, 240 гарматних стрілен і 60 ґуртів. Людей 12 обслуги.

— Ах, людей цілком замало. Бійтеся Бога, чи у Вас людей чорт забрав, чи що вже з тим Радеховом.

Був це потяг цілий обложений бляхою 9 міліметровою на нітах. На довгім 9.5 метровім ваґоні до перевозу вугля, були уставлені дві гармати. При гарматах були зроблені дашки з грубих порогівшвелів, а під дашками були сховані стрільна. Боки ваґону були обложені бляхою. За гарматами був ваґон критий, також цілий обложений бляхою. Тільки по боках вирізані дві більші дірки на скорострілі і кілька менших на кріси. За цими двома ваґонами була льокомотива також ціла обложена бляхою.

— Дібрати води, люди беруть чай з кухні ресторану!

— Пане поручнику, машиніст поляк, я на залізничім ділі не знаюся, каже хорунжий, він вправді їде добровільно, але хто його знає.

— В такім разі дам вам хорунжого Ф. Ш., був колись на залізниці, був комендантом залоги шляху Добросин — Рава Руська, вже тиждень маркірує тут на стації. — Хорунжий Ш., — звернувся поручник до мене — ви відповідаєте за цілий потяг, комендантом залоги є далі хорунжий Л. Зі своєї залоги даю вам трьох людей.

— Пане машиніст, ви готові? — питаю.

— Ей, де готовий, а куди поїдемо?

— Їдемо до Кристинополя зобачити, що там діється на фронті.

— Та поїхав би, але я голодний.

Скочив я до ресторану, взяв фляшку горівки, ковбасу і два малі бохонці хліба.

Скочив з тим на льокомотиву і за хвилину протяжний свист. Ми відїхали. Машиніст і кочегар покріпилися і їхали весело. Не менше весело з шумом і свистом заїхали ми на стацію Кристинопіль, де з забудовань відстрілювалася наша остання сторожа. Хорунжий Л. зачав стріляти зі своїх гармат, а скорострілі почали косити. По кількох стрілах гармати замовкли, бо ніяк не можна було їх навести в сторону противника. Але це все здезорґанізувало противника, а наші частини рванулися вперед, панцирка додала їм духа. З Белза острілювала нас ворожа артилерія, кулі почали падати густо коло нас. Ґраната вдарила в льокомотиву, здавалося викине льокомотиву на бік. Панцир вгнувся, як тарілка в тім місці. Ми завернули назад до Камінки. По дорозі злостився хор. Л., що не міг мати пожитку з гармат.

Вечером приїхав молодий машиніст п. Кот з Сокаля, українець. Ми постановили над раном вибратися до Жовтанець, де вже були ворожі частини.

— Пане К. як найтихше мусите вїхати на стацію Жовтанці, де ми, як буде треба, відчинимо вогонь. Сиґнали для вас будемо давати привязаним до вашого парового свистка шнурком.

Молодий машиніст зовсім не спав, лише цілий час оглядав льокомотиву, смарував та обмацував кождіську шрубку.

В годині третій були ми вже в Сапіжанці. Машиніст аж трясся з нетерпеливости, як молодий кінь на перегонах. Як поїзд вїхав на стацію, свисток почав протяжно свистати. Хорунжий побачив, що противник залишив свої становища і відступає в паніці, тож почав здоганяти його гарматним вогнем. Так заїхали ми до стації Дубляни. А що не можна було використати скорострілів, винесли ми їх з ваґону і тоді бачили, що значить скоростріл не ограничений рамкою діри ваґону.

Завернули ми аж коло десятої години, обкидувані бомбами з літаків.

В ночі їздили ми ще обстрілювати стацію Підзамче і Львів. В тім часі вибух пожар складу амуніції на головнім двірці, що дало привід нашій залозі чванитися тим, що, мовляв, склад запалило стрільно нашої гарматки.

Опісля панцирку відіслано до варштату до Радехова, аби поправити вмонтовання гармат так, щоби краще було ними повертати. За тиждень по

тім мусіли ми евакуувати стацію за Буг і міст на Бузі знищити.

При тій нагоді був я свідком такої події:

Я пішов до Сільця, щоби пошукати підводи під кріси, амуніцію і мотори від малої залізнички, котру почато ще в зимі будувати з Сільця до стації Красне, але через легкодушність призначеного до того команданта, мусіли ми вивозити військове добро селянськими підводами. По дорозі бачу: веде якийсь старшина сотню в шоломах в західну сторону. Побачив якогось стрільця около 22 літ з повним наплечником, без кріса.

— Сотня стій!

Старшина підійшов до стрільця, приказав зняти наплечник і витягати з нього все, що там було, а що ця робота переляканому воякові йшла нескладно, старшина почав витягати сам і кожду річ показував сотні.

Опісля приказав все назад поскладати до наплечника і запитав:

— Де ваш кріс?

— Кріс лишив, а сам зрабувавши фаталашки втікаєш домів? Чи так годиться воякові?

Вийняв нотес і запитав:

— Маєш яку леґітимацію? Ні? то як називаєшся?

Записав.

— Коли і де уроджений?

Записав.

Звернувся до сотні і сказав:

— За дезерцію і рабунок, за полишення кріса засуджую його полевим доразовим судом на кару смерти. Хто проти цього?

Ніхто не відізвався, ані не ворухнувся.

Старшина зняв з плеча короткий кріс, зрепетував і крикнув до вояка:

— Обернись!

Стрілець не обертався лиш плакав, плакав як мала дитина.

Старшина обернув його і відступивши пару кроків вистрілив до нього з заду.

Стрілець упав, не ворухнувшись.

Старшина написав все на картці нотеса, видер і припняв забитому до блюзи. А сам звернувшись до сотні, закомандував:

— Сотня ходом руш!

І помашерували.

Опісля довідався я, що цим старшиною був отаман Долуд.

ПОХИБКИ ДРУКУ

В ч. VI. Л. Ч. К. за червень 1938 р. просимо справити у вірші О. Бабія „На київських горах" в першім стовпці другий вірш здолини четвертий рядок: замість: „й" має бути „і". Рядок має звучати: **„Бо ви жити і вмерти уміли"**. У другім стовпці, четвертий вірш здолини, другий рядок: замість: „Як нарід впаде з волі Бога" має бути: **„Як на нарід впаде з волі Бога"**.

У карті боїв під Браславом на ст. 18 замість назви ріки „Буг", має бути **„Бог"**.



ЧЛЕНИ УГА СЕЛА ВОСКРЕСІНЦІ, пов. коломийського. — Від ліва І. ряд сидять: Гуцуляк Мих., стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Гуцуляк Василь, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Григорчук Юра, стр. 6 бат. арт.; Гуцуляк Михайло Стеф., 36 п. п. ім. І. Мазепи; *Білий Никола, віст. уд. Гуц. Куріня чет. Голинського; **Ласійчук Стефан,** підхор. удар. Гуц. Куріня чет. Голинського; **Стефанців Іван,** б. УСС і ст. дес. рахунковий полку ім П. Дорошенка; *Івонюк Федор, 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Шепетюк Микола, віст.; *Угрин Іван, стр. Гуцульський Курінь; *Тоник Іван, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка. — **Від ліва II. ряд стоять:** Білейчук Никола, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Шепетюк Сафат, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; **Гуцуляк Юрко Стефана,** 24 п. п. ім. П. Дорошенка; **Бабушак Михайло,** ст. дес. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; **Шепетюк Дмитро,** ст. дес. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Довганюк Василь, тамже; Коротушак Василь, тамже. — **Від ліва III. ряд стоять: Гуцуляк Юрко Івана,** тамже; **Шепетюк Іван Гаврила,** тамже; *Романенчук Петро, тамже; Фесюк Василь, міліц. при Окр. Команді; *Ласійчук Никола, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Стефанишин Никола, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; *Шепетюк Михайло, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; *Левицький Федор, 24 п. п. ім. П. Дорошенка, сотня кулеметів. — Увага: **товстим друком,** це учасники боїв від самого початку під Львовом аж до кінця трагедії Галицької Армії на Україні. Знак * учасники боїв на терені Галицької Землі.

При VII-ій Львівській Бриґаді на Великій Україні

Хронольоґічний хід подій.

Написав; *П. Мигович*, б. пор. УГА.

(Докінчення)

Дня 14. грудня 1919. опустили ми село Бугаків коло Брацлава і переїхали до місточка Печара над Богом. Дорога була дуже тяжка. Якраз примерзло — та подекуди коні проломлювали надмерзле болото і застрягали повиж колін в густім липкім болоті. Колеса возів оббиралися болотом, котре на штрихах замерзало. Колеса виглядали гей одна маса. Крок за кроком їхали ми цілий день на нове місце. Із собою забирали ми тих, що вже перебули тифозну крізу. Тяжко хорі залишалися на місці і після крізи долучували до нас. Але таких було мало. Хорі стрільці, що не стратили ще притомности не хотіли відлучуватися від своїх товаришів. Вони їхали на підводах.

В Печарі.

В тому місточку є великий двір і тут був плян улаштувати лічницю. Але такої не уладжено, бо не було з чого. Ліжок, сінників, простирал та накриття не було. Хорі лежали на соломі на долівках.

Хорих доглядав місцевий цивільний лікар із сестрою санітаркою, яких змобілізовано в Печарі до військової служби. Але вони не могли собі дати ради обслужити всіх хорих як слід. Їх було за багато на одного лікаря і одну сестру помічницю.

Через Печару переїздили ріжні частини нашої Армії. Звичайно в Печарі ночували. Вони залишали під нашу опіку своїх хорих. Коли було місце у місцевій лічниці, хорих передавали до неї. Але звичайно місця не було — тоді хорих приміщували по хатах та у дворі. Переходив також через Печару один невеличкий відділ около 20 чоловіка денікінського війська. Були це здебільша старшини. Виглядали бідно як і ми.

В Печарі повмирало наших стрільців дуже багато, там і похоронені. Тут у лічниці померли з III-ої бриґади поручники: Припхан і Ґой. З наших старшин хорували в Печарі: поручники Андрій Хома, Юліян Богачевський, Осип Баран, четарі Дмитро Турій, Бабяк, Пігут і ще кількох.

Ліквідація 14-го Стрілецького Полку Піхоти.

Стан нашого полку меншав. В ньому було тепер два курені. Оба в силі коло 300 мужа і з того 200 хорих. З причини такого малого стану, команда бриґади наказом з 15-го або 16-го грудня 1919. — зліквідувала 14-ий полк піхоти. З цілого полку сформовано курінь і як „III-ий курінь" прилучено його до 13-го полку піхоти VII-ої львівської бриґади. Таким чином в VII-ій бриґаді залишився 13-ий полк піхоти, який складався із трьох куренів.

Командантом новоутвореного III-го куреня 13-го полку назначено сотника Рудольфа Мара. Він мав бути командантом лише тимчасово. Дійсним командантом призначено сотника Віктора Бравна, але він ще хорував і не міг обняти команди куреня. Адютантом куреня назначено дотепершнього адютанта полку поручника Александра Кліша.

При новосформованім курені було всього дві сотні піхоти — а радше дві півсотні піхоти — і одна скорострільна сотня. Скорострільна сотня складалась із давньої I-ої і II-ої скорострільних сотень.

Вози і коні що осталися із зліквідованого 14-го полку піхоти, передано до корпусу.

Через Тульчин до села Александрівки.

Дня 1-го січня 1920. рушив курінь III/13 із місточка Печари до місточка Тульчина. Тут ми заночували в дворі, а 2-го січня рушили в дальшу дорогу до села Александрівки. Частину хорих брали ми із собою — та усіх забрати було годі, забрали ми із собою тих, що вже перебули крізу і приходили до здоровля. В Тульчині хорі залишалися в лічниці так, що до Александрівки прибули в дійсности лише здорові стрільці.

Куренем командував тут курінний адютант поручник Кліш, тому що командант куреня сотник Рудольф Мар відійшов обняти команду 13-го полку. Командант полку отаман Роман Волощук відійшов перебрати команду бриґади від сотника Андрія Олексина, який захорів — а командант бриґади підполковник Альфред Бізанц щойно приходив до здоровля.

Команда полку була в селі Капустянах.

В с. Александрівці захопили нас Різдвяні Свята. Треба було їх якось святочно — в той тяжкий для нас час — відсвяткувати. В нашім курені кожна сотня улаштувала спільну святу вечеру. На уладження святої вечері дозволено зачислити на стан, який був у сотні, дзвінке для всіх за три дні Різдвяних Свят. Дзвінке на одного стрільця було тоді 64 карбованці. Отже був фонд з котрого можна було уладити святочну вечеру, закупивши всього потрібного на свята.

Такі святочні спільні вечері — не відбувались всюди, бо по підвіддлілах не було в той час грошей — а ліквідатура їх також не мала. Тут радив собі кожний командант сотні, як міг, щоби тільки якось трохи святочно ці свята відбути.

Стан скорострільної сотні в часі свят мав 63 мужа — отже сотня мала 4032 карбованців денно дзвінкого — або 12.096 карбованців на святу вечеру. Приблизно цілу ту квоту зужито.

Спільна вечера відбулась в той спосіб, що у сільській хаті заставлено столи. Стрільці засіли до спільної вечері. Командант сотні виголосив

принагідну промову, — після чого почали співати колядки та вечеряти. Свят вечір минув у добрім настрою, котрого в тих часах було у всіх нас так мало.

Місцеві селяни відносились до нас прихильно. Але чули ми, що в селі Капустянах, де була наша команда полку пропадали коні.

Одного разу проти нас зробили були селяни в селі Александрівці „сход". „Сход" скликано дзвоном. Коли ранком одного дня около години 9-ої задзвонив дзвін у місцевій церкві — збіглись на майдан коло церкви господарі села Александрівки. Миттю прибуло около 100 селян. „Сход" скликав один селянин, якому наш кавалерист взяв 16 снопів вівса для свого коня і коней своїх товаришів. Коні справді не мали що їсти і вчинок кавалериста треба оправдати. Він дбав за свого коня і коней своїх товаришів.

Спочатку „сход" підняв крик проти нас.

Нам старшинам дали знати, що селяни роблять „сход". Дійсної причини „сходу" зпочатку ми не знали, тому першою річчю було поготівля скорострільної сотні і сотень піхоти. Ми думали, що хотять нас роззброїти. Та за хвилю ситуація вияснилась. Багато селян, довідавшись в чому річ — відійшли негайно до своїх домів, говорячи: „чому сам не дасть коневі їсти, щоби козак не брав".

Кількох наших старшин пішло на „сход", щоби на місці розсудити справу. Вони заявили, що за забрані снопи заплатять і „сход" розійшовся. В дійсности покривдженого винагородили цукром, бо грошей не було. Тим способом конфлікт зліквідовано і більше подібних випадків в тому селі за два тижні нашого побуту, не було. Селяни самі добровільно давали нашим коням сіна та трохи й вівса. Вони бачили наш стан, пізнали по кількох днях наших стрільців — і на відході навіть жалували за нашим військом. Так відносини між місцевим населенням і нашим військом по кількох днях спільного буття укладалися якнайкраще. Наші стрільці, кватируючи по селянах, помагали їм при господарстві — прим. їздили в ліс по дрова та привозили не тільки для себе, але й для селян. Та тому, що війська ґен. Денікіна відступали дальше — мусіли і ми йти дальше на полудне.

Дня 16. січня 1920. рушив курінь зі села Александрівки через місточко Верхівку до села Жабокрички. Був мороз з вітром, хто не мав кожуха, сильно змерз. Марш тривав цілий день і був час змерзнути.

З Жабокрички рушили ми через місточко Чечельник до повітового міста Ольгополя.

В Ольгополі.

До Ольгополя прибула також команда 13 полку і команда бриґади. Решта частин 13-го полку удались до поблизького села, Демівки.

В Ольгополі мали ми перебути лише Йорданські свята. Після свят мали ми перейти дальше на полудне через м. Балту в околиці м. Ананієва. Тимчасом частини нашої бриґади дальше вже не їхали. Тут застав нас вже большевицький переворот.

З місцевих тюрм уладжено лічницю і кімнату хорих. Недужих доглядало трьох лікарів і санітарна служба. Земський шпиталь пристроїти не було можна, бо вічно в ньому псувалися рури. Підозрівали, що це умисне хтось робить — одначе певних даних на це не було. Увага цілої команди звернена була на те, щоби хорих на тиф і виздоровців якслід доглядати. В користь хорих устроювано вечірки, театральні вистави, концерти. Вони давали гарні доходи. З одної такої вечірки узискано около 30 тисяч карбованців чистого доходу. Такі імпрези устроювано з місцевим громадянством, що дуже прихильно відносилося до нашого війська. Але були тут і такі, що випоминали нам злуку з військами ґен. Денікіна. „Ви зрадники" — говорили.

За час свого буття в Ольгополі наші частини почали приходити до себе — себто хорі виздоровлювали. Але ще й в Ольгополі хорували та вмирали. Наш курінь числив вже на 1-го лютого 1920 р. понад 200 здорових. Не були це зовсім здорові, яких можна уживати до бою, але були це стрільці, які приходили до себе. За два-три тижні при добрім відживлюванню могли станути вже з крісом у руці. Крісів при курені було дуже мало. В сотні на 120 мужа було не більше, як 40 крісів.

II. сотня скорострілів мала на 20. січня 1920 р. такий стан: 3 старшини, 88 стрільців, 10 скорострілів — з чого 7 австрійських типу Шварцльозе, 1 російський типу Максима і 2 американські Люіса. Усі були з обслугою. Крім того при сотні було ще три скоростріли без обслуги, бо бракувало людей. До австрійських скорострілів було в сотні тоді 13.500 шт. стрілива, до російського скоростріла було 8.500 шт. набоїв, а до американських скорострілів було 4.292 шт. набоїв. При сотні були коні: 3 верхові, 26 потягових і 6 вючних — та було 19 ручних російських і 9 австрійських ручних крісів. Решта крісів попропадали по домах, де хорі лежали.

Велику увагу звертали ми на те, щоби стрільці мали порядний одяг і обуву. При сотні скорострілів заложено шевську і кравецьку робітні. В тих робітнях працювали стрільці із сотні, що вміли трохи шевства та кравецтва. Таким чином направляли вони своїм товаришам блюзки, штани, плащі та обуву.

В тім часі, коли армія наша мала прилучитись до большевиків — від денікінців позабирано досить поважні магазини. сотні одержали по 20—30 пар нових черевиків. Брак був білля.

Денне заняття стрілецтва були: рано легкі ґімнастичні вправи, вправи в поході та військова наука. Наш курінь закватирований був у східній частині передмістя Ольгополя. Там була велика левада — і на тій леваді ми вправляли. Після полудня відбувались популярні виклади. Вільні стрільці від служби і праці сходилися до одної більшої кімнати і там один із старшин сотні читав їм поеми Шевченка, пояснював їх, роскавзував про нашу історію, ґеографію та вів з ними балачки на ріжні теми. Той спосіб праці і виховання із стрільцями давав добрі висліди. Стрілецтво пізнавало за що бореться у визвольній боротьбі.

Крім цих занять, стрільці їздили до ліса по дрова для себе, для господарів, у яких були на кватирах, для сотенної кухні, а також для лічниць.

Провіянтура тут функціонувала добре. Вона мала подостатком цукру і за цукор вимінювано інші продукти. Але він вже вичерпувався.

Грошей не було. Військова каса з трудом виплачувала заслуженину стрільцям. Команда II-го Гал. Кор. ще дня 15. жовтня 1919 у своїй відправі ч. 115, т. 2. писала: „На жадання Інт. II-го Гал. Корпусу про приділення грошей, надійшла 14. ц. м. з Нач. Інт. Г. А. така відповідь: „Грошей нема, нема надії на гроші. Н. Інт. Г. А. ч. 3223. Повідомляється про те Команди Бриґад і підвідділів з тим, що всякі їх урґенси про приділення грошей будуть наразі неузгляднені, тому що Каса II-го Гал. Корпусу не має гроша". Значить був брак гроша. У нашій сотні і курені виплачено заслуженину стрільцям до кінця січня 1920. Дальше не виплачувано, бо грошей не було.

Тільки коні не мали що їсти. Замість сіна і вівса для коней, провіянтура давала для коней цукор. Його треба було вимінювати на сіно та овес і солому, на січку. Доки селяни мало ще намінялись цукру за овес та солому, доти і коні мали ще подостатком харчу. Зчасом міщани і дооколичні селяни мали вже цукру досить — і вимінну торговлю не хотіли вже провадити. Тоді коні почали вже голодувати. В околицях Ольгополя галицьких частин було по селах багато і кождий підвідділ міняв цукор окремо. Цукру було багато, а сіна, соломи і вівса вже майже не було. Коні підупадали на силах, діставали пархи і гинули. В сотні скорострілів згинуло в Ольгополі 3 коні.



Пор. У. Г. А. Антін Дудар, родом з Бірок вел. повіт Тернопіль, рим.-кат., від листопада 1918 до липня 1919 зразу при Команді двірця відтак при зап. коші. Помер на тиф в жовтні 1919 в Барі і там похоронений.

Ліквідація 13. Стрілецького полку.

Тут зреорґанізовано нашу бриґаду. 13 полк перестав існувати. В Бриґаді сформовано курені і так: з 13-го полку піхоти повстав I-ий курінь VII-ої бриґади, а з 14-го полку піхоти, що його зліквідовано в м. Печарі і створено тоді III/13 курінь, повстав II-ий курінь VII-ої бриґади.

Таким чином VII-а бриґада мала всього два курені піхоти — в той час не більше як 500 здорових стрільців та старшин.

Від Денікіна до большевиків.

Денікінського війська між нами не було. Вони ще скорше відступили на полудне, заки VII бриґада прийшла до Ольгополя. Про розвал денікінських частин вже ніхто не сумнівався.

Большевики були від нас ще далеко. Вони щойно підходили до Немирова, Брацлава, Тульчина.

В межичасі владу в Ольгополі і околиці перейняли повстанці відділу полковника Трутенка, яких клич був Самостійна Українська Народня Республика. Всіх повстанців в Ольгополі було до 20 чоловіка. Вони перебрали команду міста, розафішували, що вони одинока влада УНР — і поза тим не проявляли ніякої активности.

Нижчі наші старшини, що не знали, що робиться на верхах, сиділи собі спокійно та журилися про прохарчування стрілецтва і коней. Що робилося тоді в Начальній Команді УГА, ніхто з нас нічого не знав. Лиш час до часу довідувалися ми дещо більше із політичних справ. І тоді дебатували ми звичайно в харчівні при обіді або вечері, як буде розвязане питання про те, чи наша армія піде за військами ґен. Денікіна, чи залишиться, чекаючи на большевиків. Треба ствердити, що ясних поглядів на ту справу між старшинами нашого куреня не було. Ми просто не здавали собі справи, що наступають дуже важні події.

Комендант нашого полку, от. Роман Волосюк виїздив часто кудись у поїздку в політичних справах, їздив до Одеси до головного штабу військ ґенерала Денікіна. Тоді командував вже російськими військами ґенерал Шілінґ. Після повороту нашого команданта, інформував він нас про тодішнє складне наше положення — та всетаки відомости наші були скупі. Тоді актуальне було питання: чи відступати за військами ґен. Денікіна, чи переходити ріку Дністер і йти до Румунії та дати себе там розоружити.

В той час появилися відозви Галицького Ревкому з Винниці із закликом до старшин і стрільців, щоби за військами ґен. Денікіна не відступали.

Нарада в місточку Чечельнику.

Це тяжке і складне питання чи з Денікіном, чи з большевиками мала розвязати нарада старшин в місточку Чечельнику. Воно яких 6 км. на захід

від Ольгополя. В Чечельнику був штаб І-го корпусу. Штаб ІІ-го корпусу був у м. Бершаді, а штаб ІІІ-го корпусу в німецькій кольонії біля Роздільної. Отож в Чечельнику в осідку команди І-го корпусу зїхалися дня 6. лютого 1920 року по одному представникові від кожного куреня і артилерії, щоби рішити куди йти Українській Галицькій Армії. Зїхалися тут представники І-го і ІІ-го корпусів. Представників ІІІ-го корпусу не було. Корпус розташований був в околиці Роздільної, отже трохи задалеко. Одначе ІІІ-ий корпус заявив, що підчиниться рішенню представників І-го і ІІ-го корпусів. А нарада склинана була вже в останній хвилині. Вже був випрацьований наказ Начальною Командою Укр. Гал. Армії і даний корпусам до виконання. Наказ доручував частинам УГА перейти Дністер на румунську територію. В приказі мало бути написано, що оскільки Румуни не дозволять переходити нашим частинам на їх сторону і будуть нас острілювати, треба силою перейти до Бесарабії.

На нараді в Чечельнику було коло 40 старшин з І-го і ІІ-го корпусів. Наради почалися коло 16-ої години. Проводив ними підполковник Бізанц.

Дуже жива дебата йшла до год. 21-ої вечером. Після докладного майже 5 годинного обмірковування питання, чи Українська Галицька Армія має відступати до Румунії і там евентуально капітулювати, чи залишитися на місцях і підчинитися Революційному Комітетові, що працював вже у Винниці вислід голосування був такий: на усіх коло 40 учасників тої наради всього 12 представників висказалися проти злуки з большевиками. Решта голосувала за злукою нашої Армії з большевиками.

Сам акт голосування на тій нараді, викликав у присутніх дуже поважний настрій. Усі відчували якесь душевне пригноблення. А після відбутого вже голосування те душевне пригноблення далося відчути на салі ще більше.

Після офіційного голосування постановлено приказу Начальної Команди Української Галицької Армії до переходу ріки Дністер не виконувати. Місце Начальної Команди УГА заступив Революційний Комітет, а начальником штабу вибрано тимчасово полковника Альфреда Шаманека. Він командував, по обнятті начальництва штабу Н. К. УГА ґен. Ціріцом — І-им Галицьким Корпусом.

Полковник Шаманек приступив негайно до праці. Він повідомив команду ІІІ-го корпусу про рішення представників І-го і ІІ-го корпусів. Повідомив також всі інші частини про чечельницьке рішення і візвав усі частини, щоби залишилися на місцях аж до одержання дальших приказів.

В нараді в Чечельнику брали участь із знайомих мені старшин: підполковник Бізанц. Він, як провідник наради зберігав повну невтральність і не висказував своїх особистих поглядів за чи проти переходу. Як предсідник, проводив нарадами, щоби питання переходу було всебічно і всесторонно обговорене. Дальше були там отаман Роман Волощук, отаман Фердинанд Лянґ.

III. З большевиками.

Як тільки повстанці довідались про чечельницьке рішення, опустили місто Ольгопіль. Наша бриґада переняла команду міста. Та не на довго. В кілька днів появилися на домах міста відозви місцевих большевиків. Вони взивали населення до зорґанізовання большевицької влади в місті і повіті. Відозви ті були друковані лише російською мовою. Нас Галичан це вражало.

Дня 7. лютого ранком чути було сильну гарматню стрілянину в напрямі міста Бершадь. В Бершаді була Команда ІІ-го Галицького Корпусу. Ми були тим сильно затривожені. Ми були вже певні, що большевики близько. Що правда, про вчерашнє чечельницьке рішення про перехід галицьких частин до большевиків вони не могли ще знати і могли вести на наші частини наступ. Ніхто в бриґаді не знав, чому йде бій — і стрілянина.

Як показалось в полудне — то большевики стріляли на пострах, щоби наші частини коло Бершаді чи в Бершаді зложили зброю. Та про це докладніше не знаю.

Дня 8. лютого 1920. IV бриґада із своїм командантом от. Шашкевичем залишила ряди Української Галицької Армії і відступила за денікінськими військами. Із частинами IV-ої бриґади відійшов із VII бриґади сотник Маріян Кречковський із своєю батерією. Решта частин Української Галицької Армії залишилася на місцях — значить з большевиками.

З великим напруженням і цікавістю очікували ми всі — як старшини так і стрільці — як уложаться наші відносини із большевиками. Та про дальші події, що робилося „на верхах" нашої Армії, знали ми дуже мало.

В самому місті Ольгополі в кілька днів по появі російських большевицьких відозв — появились також відозви українські. Були це відозви большевиків-боротьбістів. Відозва закликала населення вступити до партії большевиків-боротьбістів. Зараз повстав Повітовий Революційний Комітет, в склад котрого ввійшов також представник нашої бриґади. Був ним поручник Самуель Вайс, командант саперської сотні, зглядно технічний референт бриґади.

Команду міста і повіту перебрав від нас большевик грузин Табакушвілі. Головою Повітового Революційного Комітету був росіянин Попов. Урядовою мовою була мова російська. Місцеві українці відказались від співпраці з большевиками. Лиш декілька боротьбістів співпрацювало з ними.

Реорґанізація Української Галицької Армії. Ліквідація VII. Львівської Бриґади.

Коли договір з большевиками був уже підписаний, тиф постепенно уставав, зглядно не так уставав, тільки майже усі вже перехорувались. Та були й такі, що зовсім не хорували на тиф. Їх орґанізм був відпорний на заразки тифу. Але таких щасливців було мало. В сотні було їх може трьох-чотирох. Решта все хорувало.

Настала реорґанізація нашої Армії. Офіційна назва Української Галицької Армії була тепер:

„Червона Українська Ґалицька Армія" — в скороченні ЧУГА. Штаб нашої Армії перенісся до м. Балти.

З ІІ-го Галицького Корпусу зорґанізовано І. бриґаду Червоних Українських Січових Стрільців в скороченні ЧУСС. Назву УСС присвоїла собі новозорґанізована бриґада від того, що в складі ІІ-го корпусу була бриґада Українських Січових Стрільців.

З давної бриґади УСС зорґанізовано тепер „І-ий полк ЧУСС". Із давної ІІІ. бережанської бриґади створено „3-ий полк ЧУСС", а із давної VII львівської бриґади зорґанізовано „7-ий полк ЧУСС".

З тою хвилиною перестала існувати офіціяльно „VII-ма Львівська Бриґада". В дійсности не перестала вона духово існувати. Якось усі, що перебували в ній так зжилися, що після її зреорґанізовання, полк і курені стало вживали назви VII-ої бриґади. Також другі бриґади, коли йшла якась дебата про частини 7-го полку, мимохіть називали нас „VII-а бриґада". Нові назви приймались з трудом.

Переорґанізовано також артилерійські частини. При бриґаді сформовано кавалерійський полк та інші технічні відділи, інтендантство-провіянтури, запасний кіш і ін.

З IV-ої бриґади не сформовано полку тому, що вона в більшости відлучилася від Української Галицької Армії і відійшла з військами ґен. Денікіна. Останки тої бриґади приділено до наших полків

З І-го корпусу Української Галицької Армії повстала „ІІ-га бриґада Червоної Української Галицької Армії", а з ІІІ-го корпусу „ІІІ-та бриґада Ч. Української Галицької Армії".

Таким чином під большевицьким командуванням були три бриґади Української Галицької Армії.

В 7-ім полку повстали три курені піхоти. Два курені були повні і мали около 600 мужа. Курінь третій щойно орґанізувався і доповнювався людьми, які приходили з лічниць.

І-ий і ІІ-ий курені мали по три сотні піхоти і по сотні скорострілів. Курінь ІІІ-ій мав лише одну сотню піхоти і сотню скорострілів. В сотнях скорострілів було подостатком скорострілів, прим. в ІІ-ій сотні скорострілів було їх 12 з повною обслугою.

Старшин було подостатком. В кожній сотні найменше по 2—3. Решта старшин перейшла в розпорядження полевого штабу (відійшли із села Фльорини коло Бершаді).

Тут помер на тиф дня 21. лютого 1920. командант давньої І-ої сотні скорострілів при 14-тім полку піхоти, четар Василь Воробій. Похоронений на кладовищі в Ольгополі. Покійний високого росту, чорнявого обличча, взірцевий старшина і добрий командант. Покійного прощав на кладовищі поручник Олександер Кліш. Хоронив його ольгопільський православний молодий священик. Нашого священика не було. Якось так нещасливо склалося, що полеві курати наших полків при VII-ій бриґаді поумирали. А були ними: бл. п. о. Василь Чарнецький, о. Юліян Гординський та о. Микола Романюк.

Мазепинщина в освітленні турецької історії

Написав: *Корнило Заклинський.*

Переглядаючи стару, в нас мабуть зовсім незнану історію османської держави, я найшов дещо такого, що вважаю своїм обовязком подати до відома публиці. Книга називається:

Geschichte des Osmanischen Reiches grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven durch Joseph von Hammer. Zweyte verbesserte Ausgabe. I. Band 1300—1520. Pesth C. U. Hartleben's Verlag 1834. Zweyter Band 1520—1623. Pesth 1834. Dritter Band (1623—1699) 1835. Vierter Band (1699—1774). Pesth 1836.

У IV. томі на ст. 98—101. оповідається про турецьку участь у шведсько-українській траґедії таке:

„В наступному році (1708) появився в османській державі після полтавського бою Карло XII., наче бомба, що по довгому вогнистому леті вибухла воєнним пожаром. Одначе великий везир Алі із Чорлі сам підготовив цю появу. Історія османської держави оповідає про її причину, яка европейській історії не зовсім відома. Командант із Бабатаґі, намісник Очакова, везир Юсуф-паша посилав подрібні звідомлення про події у війні поміж Петром, якого називають османські історики „білим усом" і Карлом XII., якого вони називають „залізною головою": про здобуття Торуня й Данціґа, Львова й Варшави, про бій під Фрауенштадтом, про алтранштадський мир, та про Станіслава Лещинського, як польського короля.

На це Юсуф-паша одержав припоручення, вислати від себе посла до Карла XII. Очаківський намісник вибрав до цього діла простодушного, чесного мужа, Моґамеда ефенді з Єркей. Дорога через Польщу була небезпечна. Здовж мадярської й німецької границі, криючись із своїм характером і припорученням, зайшов він до Торуня. Тут передав він королеві письмо Юсуф-паші, що запрошувало до ближчої приязні з високою портою. Король запитався, яка причина такої приятельської вважливости паші, бо досі він не мав ніякого особливого відношення до високої порти. „Мій паша — сказав посланець —



Мапа України з кінця XVII. ст. (Бібліотека Баворовських у Львові).
(З ілюстрацій до книжки д-р В. Січинський „Чужинці про Україну").

дізнався про твою хоробрість і почув до тебе прихильність". — „Яке ж імя я маю в високої порти?" — питався Карло далі. „Не маєш там ніякого, відповів посланець — бо там немає ніякого посла від тебе, як і від інших франконських королів. Тільки від одного посла і через купецькі зносини відоме там твоє імя й твоє положення". Король спитався, чи має очаківський паша силу, бути посередником у навязанні приятельських відношень, та чи може забезпечити шведських купців від грабіжницьких держав. Посланець відрік, що його пан досить могутній, щоб міг стати за посередника в приязні; а як буде шведський посол при порті, то й легко можна буде досягти бажаної забезпеки перед альжирськими кораблями. „То ж віддайте шведський корабель, який тільки-но заграбили альжирці!" Ефенді поручився, що це станеться. „А чи не дала б мені порта помочі проти Росії?" — запитався король. — „Занадто велика віддаль не дає спромоги прийти з військом". — „Ну бо — сказав король — і це стане можливим. Я саме йду на Камянець, а звідтіля зможе порта стати мені на поміч із військом".

Посланець обіцяв зробити в цій справі, що тільки буде можна. Карло відпустив його з письменним домаганням умови; на її основі мав на будуче шведський посол бути при порті як інші; купці з обох сторін, зложивши мито, могли б свобідно торгувати, заграблені альжирцями кораблі мали бути повернені, Лєщинський мав бути визнаний польським королем, і мало бути поставлене турецьке військо, щоб вигнати росіян із Польщі; так Карло, як і Станіслав мали вислати послів до порти.

Очаківський намісник повідомив про успіх посольства та й одержав відповідь від великого везиря, на чотири поставлені точки: що не має нічого проти приятельства й торговельних взаємин, та що порта не може ручити за безпеку шведських кораблів перед альжирцями; також не може вислати війська без порушення мира з Росією. Усе, що може зробити порта, це намагання, щоб мир із Росією не був заключений без її згоди. Якщо король бажає доброго порозуміння з портою, хай вишле якнайскоріше посла до неї. Очаківський намісник писав у такому дусі до короля й вони кілька разів обмінялися листами. (Рашід II., ст. 71, р. 3).

Великий везир, який прямував до війни з Росією, без згоди султана піддержував тим часом через намісника з Бабатаґі в королеві надію, що йому на поміч прийде хан із військом. Він мав написади (Рашід II., листок 71) потайки до хана в тому змислі та сповістив про це короля. „Коли ж султан почув про це, остро зганив його, та негайно як найрішучіше заборонив ханові порушувати мир з Росією. Король не знав про цю заборону та на основі обіцянки великого везиря покладаючися з певністю на поміч кримського хана, пустився з вісімнадцятитисячним шведським військом, з яким було майже стільки ж запорожських козаків, — яких турки називають козаками з Поткуле й Берабаш, — проти багато більшої російської сили до відомого бою під Полтавою (8. липня 1709.). (Після La Motraye, Voltaire, Gordon і Levesque 8-го, після Rühs-а 10. липня, після інших жерел 9.).

Звідтіля він, ранений в ногу, утік, а з ним ґрафи Піпер і Понятовський, канцлер Міллерн, секретарі Нейґебауер і Клінковстрем, Городенський, гетьман донських козаків, і Мазепа, гетьман козаків Поткул і Берабаш, значить мешканців острова Поткула і свобідних шибайголов.

Карло XII. дійшов у своїй утечі до козацької твердині Переволочної, на березі Дніпра. Там він два дні боровся з погонею росіян і калмуків. Найлегша дорога звідтіля була би до Криму. Та, вважаючи, що хан його обманив (Рашід II., листок 72.), волів Карло звернутися до Очакова, якого комендантом був попередній ґенерал військових ковалів Абдуррахман-паша. А що росіяни вже перед цим спалили йому всі судна й порони, збито, так як було можна, сплави з очерету й возового дерева, на яких переправився король, не без утрати багато війська, яке втонуло в ріці. Коли він прибув до так названого Руського броду, на півтора години вище гирла Бога в Дніпро, саме мало переправитися пятьсот шведів і три до чотири тисячі козаків Поткул і Берабаш, які з ними ішли,

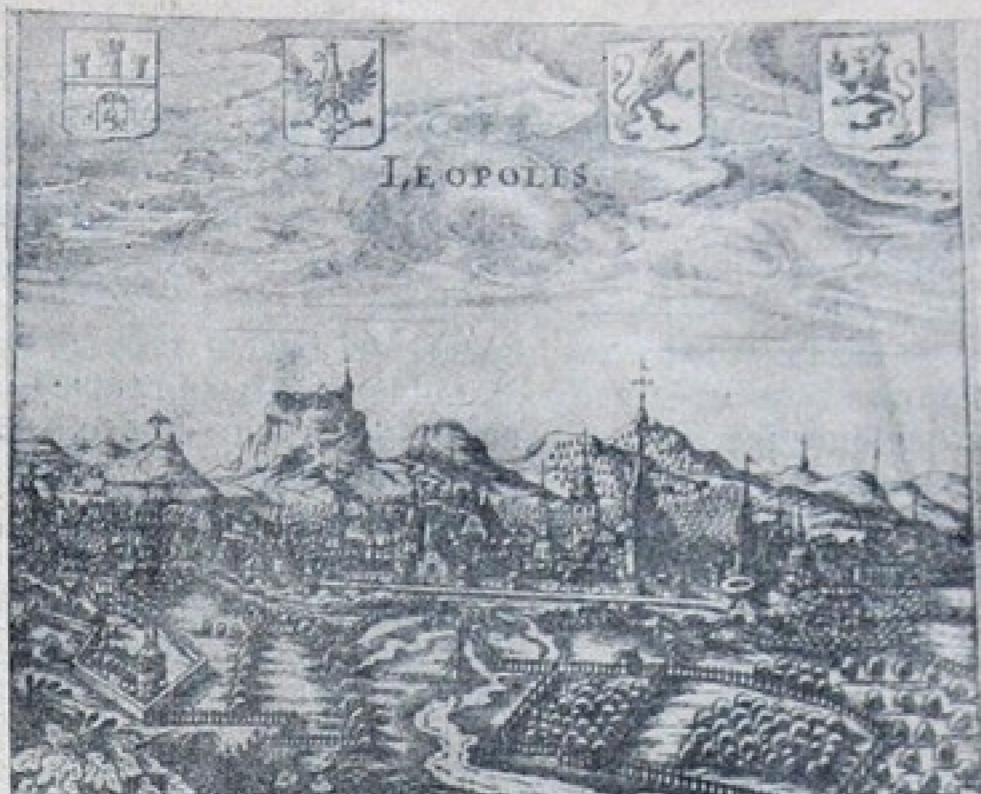


Мапа України (деталь) J. B. Homanno, 1716 р.
(З ілюстрацій до книжки д-р В. Січинський „Чужинці про Україну").

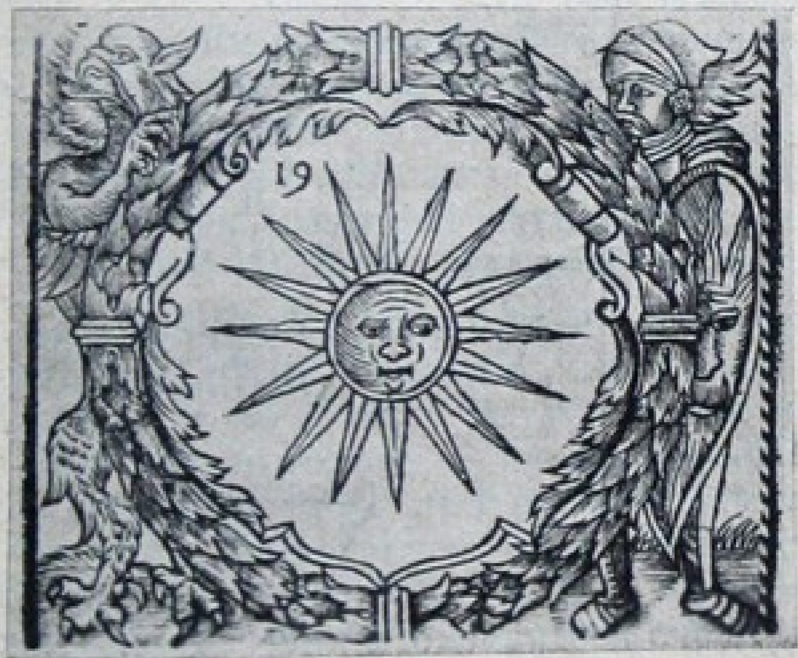
появилися увечері російські війська, з якими велася всю ніч і другий день до полудня люта боротьба. Із тих, що в ній не загинули, багато втопилося, перепливаючи ріку. На другому боці Дніпра, прибувши до захисту Кантеміра, який лежить на півтора години вище Очакова, король розлучився тут із обома гетьманами, які з дванадцяти тисячами козаків залишилися в Братньому лісі, що належав до Криму. Король перебував у захисті Кантеміра й хотів саме рушити на Бендери, коли йому приніс головний коморник намісника з Бабатаґі, Юсуф, дари, а разом із тим усе необхідне й щоденний прожиток (Рашід II., листок 72.)".

Так представляє автор мазепинщину. Рашід, на якого він найбільш покликується, це: Таріхі Рашід, значить історія Рашіда, друкована в Царгороді в р. 1153, значить 1740. Описані вище події представляють інші історики не зовсім так. Борщак і Мартель кажуть (Іван Меазпа, Львів 1933, ст. 122), що треба було полтавським утікачам рішитися „куди втікати, на Крим, чи в Туреччину; гетьман вмішався тут. Знаючи прегарно ці околиці, радив дібратись як найшвидше до Бендер, ближчих і легше доступних, ніж Крим". Далі (ст. 127—28) пишуть про нелюдяність очаківського паші при переправі через Бог.

Ще варто навести уривок із Гаммерової історії про перекуплення великого везиря (в часі Петрової Прутської виправи), на ст. 112, під датою 28. липня 1711: „Не було ніякого засобу ратунку проти голоду і проти оточуючої переважної військової сили. Тоді позбирала Катерина, добрий ґеній Петра й Росії, розбиту думку свого мужа,



Львів з вид. „Rogni Poloniae", Амстердам 1659 р.
(З ілюстрацій до книжки д-р В. Січинський „Чужинці про Україну").



Герб Поділля з книжки: A. Guaghi, Sarmatiae Europae Descriptio. 1581 р.
(З ілюстрацій до книжки д-р В. Січинський „Чужинці про Україну").

прикраси й золото, щоб вибудувати з того міст ратунку. Шереметєв написав до великого везиря із предложенням мира, з яким канцлер Шафіров (Ратід II., лист 87.), подався в табор великого везиря. А мав він тим більший вплив на великого везиря, що він був оруддям його другого вивищення. Везир приняв дарунки, вартости ледве кількасот тисяч рублів. Цю суму поділили поміж себе великий везир і Кіая. Вел. везиря могли спонукати до заключення мира ще: переважаючий голос Кіяї, особистий нахил до мира й вигляди, придбати державі як найкорисніший мир, хоч і як противилися тому Понятовський, що був приявний підчас переговорів в імені шведського короля, а татарський хан в імя державного добра".

Др. Б. Крупницький пише у своїй моноґрафії „Карл XII. і Петро I. під Полтавою й над Прутом". (Літ.-Наук. Вістник, річник 30, у Львові 1931, ст. 652—3) про цю справу: „Що великий везир з нагоди миру з москалями прийняв від них багаті подарунки, в цьому не може бути сумніву. В ті часи й особливо в умовинах турецького життя — явище цілком нормальне. Це одначе не значить, що він зовсім забув про інтереси турецької держави". І др. Крупницький вичислює цілий ряд джерел, які закидували вел. везирові перекупство. Наведені вище Гаммерові відомости не заперечують погляду дра Крупницького.

Зате справа приваблення Карла на Україну турецькими обіцянками відчиняла й вимагає прослідження з боку наших істориків.



Три помилки четаря Павла Модрини

Гумореска.

Написав: *Володимир Сас.*

—Бодай тебе ясний грім тріс! Бодай тебе суха ялиця втяла!.. Де тобі, чоловіче, в бріджа грати!— кляв зденервований Сивий. — Прошу я вас, — звернувся до грачів, — чоловік вчить його (не дасьте віри, скільки я з ним намучився), показує як грати, врешті думаючи, що усі мудрощі вбив в його лепетину, сідаю з ним грати і зараз в першій грі дістаю його за партнера. Якась кара, а не партнер... Деж я міг припускати, що з такою картою, своєю і його, буду лежати аж без пятьох... Як можна так ідіотично виходити? — гремів Сивий. — І того діждався чоловік за своє добре серце, за науку... — бідькався жалісливо.

Два другі партнери злорадно всміхалися.

Павло Модрина флеґматично зложив карти, подивився спокійно на Сивого і сказав:

— Ти все кажеш про себе: чоловік і чоловік. Як би ти направду був чоловіком, то я щось від тебе скористав би і вмів би грати.

Склонився грачам і відійшов до стола з часописами. Голосно перевертав листки нецікавого часопису, врешті позіхнув і присівся до знайомих, що сиділи в куті.

— Що там за авантура зі Сивим? — спитав один.

— Дрібниця. Поклався по усім правилам бріджевої штуки, а я винен. Хоч може й винен. Але я усе маю такого пеха. Часто так було, що добре думав, а зле вийшло... Хочете послухати? — запропонував. Слухачі зрезиґновано кивнули головами.

Перша помилка.

...Чи не в початках березня 1918 р., по заключенні берестейського мира, пішли ми знад Збруча на широку Україну.

Окопи над Збручем смертельно надоїли. Сидиш у глині, з якої ніг не годен витягнути, або мерзнеш, як собака. Хлопці ходять на другий бік, москалі до нас, взаємно торгують. Війна і не війна. Якась диковина, військо деморалізується. Ходять слухи, що мир з Україною заключений і ми маємо піти туди разом з німецькими дивізіями. Ніби то поміч, ніби окупація, реквізиція збіжжя і усього того, що бракувало голодній Австрії та Німеччині.

Врешті приходять точні приказа. Холодним ранком переходимо міст коло Скали. Російські окопи порожні. Напрямок маємо північно-східний. Переходимо через якісь села, яких мешканці дивляться на нас вовком, або здивовано. По різних пригодах дійшли до Бару. Там приказ: пів куреня зі скорострілами ваґонується і їдемо до Могилева Под.

Погода прекрасна, тепло. Поїзд весело стукотить колесами. Тяжкі двері тяґарових ваґонів поотвирані, а в них, з обох боків в напрямі їзди, виглядають дула скорострілів. На всякий випадок.

Приїхали до Могилева над Дністром пізним вечором. На двірці чекала якась делеґація під гумором. Нашого команданта взяло двох цивілів під рамена. Щож зробиш?... „Свабода" і братання навіть з учорашніми ворогами. Ідемо на кватири. Примістили нас в якійсь школі. Виставили стійки і спимо майже в поготівлю, бож ніщо не відомо. Край ніби свій, а чужий, можна напоротися на всіляку біду тим паче, що усюди повно бувших військових.

На другий, чи третій день малий алярм. Ранком найшли на вулиці чорну шапку австрійського старшини. Когось вбили. Розшуки, слідство. Показалося, що згубив її рітмайстер від гусарів. Піячив десь й то так сердечно і ґрунтовно, що навіть не завважив згуби.

Зачинаємо освоюватися з містом, обставинами, порядками і людьми. Всюди російська мова, або жидівська.

Ми молоді шукаємо свого. Требаж собі найти якусь „флямму". В окопах ми досить здичавіли і треба вже вернути трохи до людей.

Вийшло раз нас трьох вечором на тзв. корзо. Майже усі мужчини на корзі в одностроях, або в одягах з матерії і на лад військовий. Жінки вдягнені добре, багато шовку. Усі здорові, добре відживлені, навіть діти виглядають богато здоровіше, як у нас.

А ми шукаємо. По російськи ми не розуміємо. По українськи вони висміють, цеж у них „хлопська" мова. „Ґерманської" мови знову вони не розуміють. Чорт з вами. Аби ми тут, на широкій Україні, не найшли якогось дівчатка, з яким можна би зробити знайомство?!

Бачу, йдуть дві „баришні". Та, що йшла з мого боку, гарний тип південної краси, що її можна там надибати. І, бачу, стріляє оком в мій бік. — Ану, Павле, в атаку! — заохочую сам себе. Більше як середнього росту, якраз мені до пари, добре збудована. На грудях мала припняту прекрасну рожу. — Гаразд! — думаю — попросимо помочі цього невтрального посередника. Кокетую її гостро, гордо випняв груди з медалями і коли була вже на крок від мене, кажу голосно (ніби до товаришів):

— Яка гарна рожа...

І у відповідь, як випал зі старого Верндля, чую:

— Фу! Нахал!

Що значило слово „нахал", я цілком вже не знав. Зрозумів тільки, що стрілив якусь дурницю. Розумів це по тоні її голосу і по лютій міні.

Щойно потім довідався я, що слово „рожа" значить в російській мові просто „морда". Але звідки я міг це знати?

Я хотів добре, направду хотів добре, а вийшло, як кажуть наддніпрянці „ерунда". І дівчину образив і не познайомився...

Друга помилка.

— Стефцю! — кликнув Павло Модрина до клюбової кельнерки. — Що маєш, серце на вечерю? Ні, дитино, мяса ні. Не вільно. Є кулеша? Добре, давай кулешу. І квасне молоко? Гаразд. І молока. Дві шклянки. Це є тепер „футраж" для „старої войни" — додав, звертаючися до сусідів. — А заки принесе так звану вечерю, то послухайте другої історії.

„Вже не тямлю, яка це була причина, що я поїхав до Києва. (Це було тогож самого року, на Україні. Третя історія також тамжеж і тоді мала місце.) Чи це мала бути якась союзницька парада з гетьманськими військами, чи що інше, вже собі не пригадую. Досить, що закликали мене до полкової канцелярії. Полковник злюстрував мене від ніг до голови, запитав, чи маю парадний однострій і заявив, що є приказ вислати з кожного полку одного відпоручника до Києва. Його вибір впав на мене як українця. Маю до нього завтра явитися в параді і якщо люстрація випаде вдоволюче, то дістану папері та гроші і гайда до Києва репрезентувати полк. Наказ, то наказ — думаю собі. — Чому не поїхати до Києва? Їдемо.

Мій чура Степан прів за всі часи. Сподні прасував, лякери мив молоком, остроги чистив „на глянц". Вечором я усе провірив, рано пішов до стрижія і в означену годину зголосився в полковій команді. Трохи боявся. Не полковника, бо він мене навіть любив, але свойого пеха. Ануж, щось не так випаде, ануж в команді роздумаються і я не поїду. А страх хотів їхати.

Але усе покінчилося гаразд. Дістав папері, гроші та інструкції і на другий день поїхав одеським поїздом до Києва. Їхав прекрасно. Миж були „союзниками", то нам належалася вигода. І ми їхали вигідно тимбільше, що по дорозі набиралося нас більше таких делегатів і ми заняли майже цілий вагон першої кляси.

До Києва приїхав, на жаль, вечором. Зголосився на стаційній команді, дістав кватиру і поїхав до готелю. Переспав як вбитий, зїв сніданок і пішов зголоситися, де слід.

Ви думаете, що я був на тій параді? Де там? Як пех, то пех.

Зголосився, сказали де і в котрій годині маю бути і що робити. Був ще час, тож я пішов оглядати місто. І хіба ніхто не візьме мені за зле, що я, Галичанин, пішов оглядати Київ і його памятки. Носило мене по усіх усюдах. Не їв, не пив, а лазив. Аж вечір наскочив і парада минула. Мені стало неприємно. Щож я скажу, як вернуся до полку? Чейже полковникові мушу здати реляцію. Може ще схоче мати її на папері?

Так мене це згризло, що я пішов на вечерю і переборщив трохи „спірітуаліями". А потім поплентався до готелю. Спати і забути. Забути, що тогож дня в ночі я повинен був відїхати до полку. Бо рішив, коли зробив одну провину, то зроблю ще й другу. Лишуся ще один день в Києві, а потім вже побачимо.

Рано подибав знайомого з дивізії, який також дав собі ще один день відпустки (тому знова сподобалися дівчата) і при сніданню зачав я його дискретно тягнути за язик. Хотів довідатися, на чім полягала парада, де була і як виглядала. Якось так вдалося мені ставити йому питання, що він не спостеріг ся, а що був добродушний віденчук, то оповів мені усе з деталями.

Значить, звіт для полковника я мав готовий і з легким серцем попращав віденчука, хоч він просився до товариства з огляду на моє знання мови.

Я пішов знову на мандри. По дорозі купив якусь газету і читав справоздання з паради. Тепер міг я оповідати про цю параду так, немов би я був на ній в перших рядах. Тогож дня надолужив страти попереднього дня. Позволив собі на друге снідання, потім на добрий обід, а по полудні понесло мене до цукорні на каву.

І там мав я знову пеха.

Вже сьогодні не памятаю, де це було. Щож, двайцять літ це не жарт. Зрештою, що я міг за цих два чи радше один день, бачити в Києві основно і запамятати.

Пригадую, що цукорня була обширна і елегантно уладжена. Найшов вигідний столик в куті, побіч лежали якісь ілюстровані журнали. Взяв один до руки і чекаю на прислугу. Я вже знав, що на кельнера кликали там тоді офіціянт, як передше кликали „челавек" (не знаю тільки за кого уважали себе тоді гості, коли кельнера кликали просто чоловіком). Чую смаковитий запах кави. А я так давно вже не пив доброї кави зі сметанкою. А там вона була. І прекрасні, великі тісточка.

Мимоволі слухаю людського гомону. Чую, від одного столика кличуть прислугу. Сиділо трьох військових і елегантна жінка.

— Офіціянт! Кофе зі сливками і пироги.

(Що? Невжеж я добре чую? — сам себе питаю).

— Сколько? — і знова чую сливки і знова пироги.

Протер пальцем в усі. Ні, справді, чи я добре чув? Слово кофе я зрозумів. Але решта? Що за дикий, перверзний смак. Кава зі сливками, ще й до того пироги?.. Ні. Це хіба жарт. Колиж я чув цілком виразно. Зрештою вони повторили замовлення. І бачив, що прислуга відійшов від столика з чемною байдужністю, немов би усе було в повному порядку і немов би жадання гостей не відбігало від нормальних замовлень, що їх він десятками щодня чує.

Тепер вже я дивився в їх бік, як сорока в кість. Я також хотів замовити собі кави і був цікавий бачити, що вони дістануть.

Бачу несе і кладе по черзі на столик. Усе, як звичайно. Біла кава з приличним кожушком і ціла гора тісточок.

Що за мара? Деж ті сливки і пироги? Може пироги є між тісточками, а сливки в каві. Може тільки сок зі сливок. Але пригадав собі, що це не час на сливки. Не розумію... Знав, що їдять хробаки, черепахи і інші делікатні річі, то може й тут є якась комбінація для мене незрозуміла... Треба спробувати.

Прийшов він й до мене. Відважно замовляю:

— Кава зі сливками і пироги.

Слухав мене неуважно, бо рівночасно кликали його з двох місць і він мимоволі розглядався за голосами. Сказав кілька разів: да, да — і пішов.

За хвилину приносить повно добра так, як це вони вміли. Приглядаюся тому усьому — ніщо надзвичайного. Звичайні тісточка. Нюхаю, пахне солодощами. Нюхаю каву: запах звичайний, кожушок симпатичний. Замішав каву ложочкою, ще один лик. Звичайний смак кави зі сметанкою. Не розумію.

Зїв усі тісточка, випив другу каву, заплатив і вийшов, не розуміючи й далі в чому заковика.

Щойно за якийсь час вияснили мені цю загадку. Кофе со сліфкамі — це була звичайна кава зі сметанкою. Сліфкі (зливки), це, що зливається, збирається з молока, себто сметанка. Пироги, це пєрожния (і так я це чув, але мені помішалося з пирогами), себто тісточка, по російськи.

І я — прошу вас — так довго денервувався, підозрівав людей не знати про що, а це тільки тому, що в Києві в 1918 р. не міг я в цукорні почути звичайного замовлення звичайною українською мовою.

Третя помилка.

А кулеша добра і молочко смакує — говорив Павло Модрина облизуючи губи. — Добре, що тут вас розуміють і ви розумієте і не маєте ніяких клопотів з кавами зі сливками. Нема то як Европа — зітхнув збираючись закурити папіроску.

— Чекай, Павле. Ти, бачу, хочеш „змаркирувати". А де третя історія?

— Маєте охоту на ще одну? Ще вам не надокучило? — спитав зіваючи Модрина.

— Не викручуйся, говори далі.

...Отож, братчики кохані, було так.

Мабуть в червні 1918 р. вислали мене деташовано на шлях Жмеринка—Одеса. Дали мені три залізничі стації і щось понад 40 сіл під опіку. Деякі села великанські, кілька цукроварень, усюди фільварки і т. д. На це усе мав я мав свою сотню — правда моцна, австрійська сотня — і 8 скорострілів.

Не маєте поняття, що це були за комічні часи. Чим я там не мусів бути. Приходили дідичі (поміщики) і управителі фільварків, цукроварень, горалень, приходили селяни з ріжними справами, жиди, війти, чи там старости. Шукали помочі, ради. Кажу вам, як в театрі.

Приходить пара селян. — Ґаспадін командір Ми хочемо розійтись. Дайте нам „бумаґу", що ви нас розвели. — Що я їм не натолкувався, що це є чейже чисто церковна справа, що я не маю права. Не дали себе переконати. — Бумаґа вистарчить, батюшка мене звінчає з другою, а цеї не хочу. Тепер „свабода", усе можна зробити і батюшка казав, що повінчає, аби тільки була бумаґа. Переконав їх щойно тим, що викинув їх за двері.

На захід від залізничого шляху лежав фільварок, на схід оселя. Ні то селе, ні то містечко. Розлоге, чисельне. Належала до дідича-багача, якого землю рахували на міліон десятин (а не забувайте, що десятина, це морґ і три четвертих) з ріжними фільварками, цукроварнями, горальнями і т. д. Ріжні такі дивовижі не могли поміститися в голові чоловіка зі заходу, де навіть життя звичайного селянина, якщо йде про його добробут, відбігало далеко від того, до чого ми галичани привикли.

Я був, значить, „командір" з великими правами і повновластями. Але був тоді молодий, тож поза службою обходили мене також „молоді справи".

В селі було також трохи інтеліґенції, між ними й панни. Щож дивного, що я хотів навязати якесь знайомство тимбільше, що мої підкомандні вже давно понаходили собі симпатії. Я мусів бути — зрозуміла річ — обережний, хоча би з огляду на своє становище, бож там дивилися на кожний мій крок, а моя команда також мала там свої вуха і очі.

І я поробив деякі знайомства, попри офіціяльні. От, як це між людьми водиться. Але нічого не було для мене.

Аж врешті одного дня, коли я, вернувши з раннього проходу верхом, вийшов на стацію до поїзду, що їхав з Одеси до Києва, побачив якусь незнайому панну. Висока білявка, в шовковій, зеленій суконці, без капелюха, сиділа на лавці, щось читала і курила папіроску.

— Павле! Тримайся — сказав я собі.

І я рішив триматися, бо чуло серце моє, що цим разом буде історія:

Бачу, одна знайома підійшла до неї, щось говорили і дивилися в мій бік. Крадьки обсервую і бачу, що моя білявка обоятно кивнула головою і вернула до перерваної лектури. Зле! Виходить, що моя особа не зробила ніякого враження. А може то тільки дівоча тактика?.. Показалося, що ні. Через кілька днів, щодня рано і вечер, бачив її на стації, також в товаристві моїх знайомих, але не завважив з її боку ніодного руху, чи спроби зробити зі мною знайомство. Я також тримався осторонь, хоч признаю, що дуже хотів переломити леди. Я вже знав, хто вона.

Одного пополудня пішов я до місцевого пароха. Там застав її (бо там вона й мешкала) і ми пізналися. Але заразже сіла до пяніна і зачала щось бомкати на клявішах.

На другий, третій і в дальші дні бачив її все на стації. Я холодно салютував, вона зимно відповідала. Але нам обоїм було глупо. Ми це чули... Аж врешті найшли ми спільну мову.

І тоді зачалося найкраще літо. Цілий час ходив я як підхмелений. До цього стану причинялася прекрасна погода і велика ріжноманітність щоденної програми.

Кожного ранка по сніданку виїзджав я верхи на прохід. Вертав парком, а сторож, що мешкав біля брами, отвирав її широко, здіймав низько шапку і витав мене голосним: „Здравя желаю вашему високородію". Переїзджав алеї парку, потім дорогою вздовж залізничих рейок виходив на переїзд і вертав домів. Потім урядові справи, сотенний звіт, відправа, обід, по полудні звичайно більша прогулька верхом і повозками до ліса. Вечері на приходстві, або телячо-невинні проходи в двійку по парку. Як ми наївно думали і поводилися, як приклад нехай вам буде це, що од-

ного вечера зїли ми в двійку три чверти літровий слоїк варення. Потім захотілося нам страшенне пити. Рад-не-рад мусів я піти до скорострільчиків по воду. Випили ми дві повні жовнірські їдунки. Як коні.

Але так нам було добре і ми були щасливі.

Аж одного дня впав грім. В теплий, погідний вечір.

Звичайна дурниця, звичайне непорозуміння, але воно часто валить і нищить усе, коли мається такого пеха, як я.

Сиділи ми обоє в приходському саді. Десь в кущах терликав якийсь спізнений соловейко, а може це була інша пташка, що терпіла на безсонність. Було гарно і приємно і мені ні в думці не постояло, що це мав би бути наш останній вечір. З приходства кликали нас, але ми усе своє: сейчас — і сиділи далі та гуторили. Врешті її стало холодно.

— Підемо? каже.

Я знова хотів похвалитися своїм знанням російської мови і поважно питаю:

— Пайдьом в ґастініцу? — і чую у відповідь:

— Ви є противний нахал.

Різко встала з лавки і не пращаючися швидко відійшла.

Я міг усього надіятися. Що хтось ненадійно кине на нас з дороги ручну ґранату, що провалиться стація, або станеться якась інша катастрофа. Але цього різкого, ображеного тону і цих слів — ні! — того я не сподівався.

Мене це так заскочило, що стояв як вкопаний, врешті спостерігся, що годі так глупо стояти в саді, найшов бічну фіртку і вийшов на дорогу.

Світив місяць. Мені здавалося, що він пяний, бо якось невиразно плив по небі (а може це мені крутилася голова?). Дорогою думав на усі лади. Що могло статися? Що такого я сказав? Яж хотів сказати, аби ми пішли до вітальні, до гостинної комнати. Хиба ж в цьому нічого злого не було... Не було кого поспитати, зрештою і не мав би відваги.

Вернув на кватиру і пішов спати. Довго вертівся я в ліжку. На другий день сотня і старшини мали пекло. Двері тріскали, падали слова важкі, як удар прикладом по голові.

Вечір довідався, що вона відїхала ранішним поїздом.

В якийсь час потім довідався, в чому полягала моя помилка і мій прогріх. Просто перекрутив. Слово „ґастініца" значить готель, себто, я поставив їй неморальну пропозицію. Стрілів дурницю, що більшої не можна.

Я себе оправдував на усі лади, ганьбив себе, обвинувачував її. Вонаж знала, що я „австріяк", по російськи не вмію, от, хотів похвалитися і не вдалося. Чейже можна було справу вияснити і мені вибачити. А може? А може мої слова впали якраз тоді, коли по її головці бігали якісь непристойні думки (щож? — людська річ!) і тільки несвідома брутальність висказу усе знищила...

Пех! Що робити...

Рецензії і замітки

Д-р Микола Андрусяк: МАЗЕПА І ПРАВОБЕРЕЖЖЯ. Львів, 1938. Квартальник Вістника, ч. 2 (18), 106 сторін. Ціна 2 зол.

Питання прилучення гетьманом Іваном Мазепою правобережної України до Гетьманщини для нас першорядної ваги. З огляду на те, що акт цей — наглядний доказ соборницької політики того Великого Гетьмана та що собою творить ясну сторінку у соборницьких змаганнях українського народу.

Та досі питання це не знайшло дослідника, щоб спеціяльно старався його опрацювати. Не тільки біографи Мазепи, старі та нові — маю на думці Костомарова, Уманця, Борщака, — але і дослідники правобережжя (Антонович, Вовк-Карачевський, Руліковський) — займались тим питанням лише принагідно, висвітлюючи головно — і то тенденційно — останні фази мазепинсько-паліївських відносин.

Цю прогалину в нашій історіоґрафії виповнює нова праця визначного дослідника доби Мазепи — д-р Миколи Андрусяка. Основою праці — відносини Мазепи до Палія, що був головним речником правобережної козаччини. Автор досліджує ті відносини від початку гетьманування Мазепи (1688 р.) і виказує, що між Палієм і Мазепою була якнайкраща гармонія і кооперація, бо „змагання Мазепи і Палія зєднати правобічне і лівобічне козацтво зблизило цих колишніх дорошенківців" (стор. 10).

Дотеперішні дослідники, давши верх народнім пісням та переказам, менше звертали увагу на джерельний матеріял, хоч були між ними такі, що самі видали документи до тих часів (Антонович, видавець II. частини III. тому „Архиву Юго-Западной России"). І оцінюючи події крізь окуляри тенденції народньої традиції доходили до висновку, що Мазепа і Палій були представниками двох противних принципів, а мотивом боротьби між ними був демократичний характер діяльности останнього. Праця д-р Андрусяка зриває з Палія етикету провідника козацької голоти, бо ж сам Палій жив в достатках, двічі відкинув предложения запорожців бути кошовим, та „як оборонець городового козацтва разом з Мазепиним військом громив тих запорожців, що займалися „гультайством" (стор. 9—10). „Не можна — пише дальше автор — вважати Палія й Мазепи за представників двох принципів, тільки навпаки, можна навіть добачувати в їх політичній діяльности деяку подібність" (стор. 10).

Вишукуючи причини неприхильности Мазепи до Палія по 15 роках дружби та спільної праці, ставить автор гіпотезу, що „можливе, що лівобережна старшина і Самусь очорнювали Палія перед гетьманом" (стор. 59).

Крім друкованих праць використав автор рукописні матеріяли, головно з бібліотеки Оссолінських у Львові й Чарторийських у Кракові, та виказав чималий історично-критичний змисл та інтуїцію. Доводилосьби йому — у відсутности від головних джерел (що по московських архівах) — спиратися на екстрактах документів з авторів XIX століття (Костомарів, Соловйов), що часто-густо підбирали джерельний матеріял згідно з їхніми тенденціями, цебто так, щоб підтверджував неприхильність Мазепи до Палія.

Омелян Пріцак.

Ол. Бабій: ПОЖНИВЯ. Поеми. Видавництво „Сад". Львів 1938. Обгортка М. Бутовича.

Книжочка невелика, 95 сторін, малої вісімки. Автор уложив свої поеми, як видно, в ріжному часі та в ріжних ситуаціях. Це видно зі змісту. Поема: Світ і людина — пісня кращої майбутности людства, що випливає з містичної віри в перемогу добра над злом та віри в еманацію людського духа, як найвищого ідеалу життя. Це наче інтродукція до дальших десятьох поем, що оспівують моменти з недавніх визвольних змагань за волю України. „Лицар Сам" присвячений памяті Чупринки, нагадує дещо Франкового Івана Вишенського своєю тематикою. Лицар-опортуніст переживається й на його місце приходить борець-суспільник, що любить боротьбу і його бажанням: умерти за справу.

Тишина, бібліотек мури
Щастя не дали мені;
Спокій мій знайшов я в бурі,
А спочинок у борні. —
Хто не вмів так щось любити,
Щоб за нього вмерти міг,
Той не варта був і жити,
Смерти він не переміг.

„Син отамана", по смерті батька, тікає з еміґрації в рідний край і гине, як емісар повстання в Черезвичайці. Тема гарна та поема дещо розводнена й хаотична. Проблєму національної атрофії і прозріння по втраті „землі і волі" заторкнув автор у поемі „Степ" — де провідною ідеєю стає потреба національного перевиховання, що мусить прийти крізь муки і кров народу. Темою всіх поем узагалі боротьба за найвищий ідеал нації. Траґедія в Базарі не має емоціональної сили. В „Могилі над морем" дає автор трохи екзотики — мотив з італійських змагань за волю. „Дідусь" це ліричне інтермецо, що каже нам відітхнути після довших поем. Сюди належить білий вірш у нерівному ритмі „На Маківці". Вірш: „Під Крутами" надто реторичний. Цінність літературну мають передусім три поеми: „Пісня про вязня на Соловецьких островах" — (памяті Дмитра Фальківського, розстріляного в московській тюрмі). Це візії й думки перед гробом у московській тюрмі, де герой прощається зі світом і сам розраховується з власним життям, що має його віддати за Україну. У підвалах большевицьких конає цвіт України: і виривається з душі крик:

То всеж нераз бува й така хвилина,
Що вірю я, як дивлюсь в ваші лиця:
Все, що найкраще має Україна,
Те скрилось — у вязницях.

„Пісня про вязня" є циклічна. Нагадує тюремну лірику Франка, але вона має свій окремий світ і є наскізь ориґінальна. Своїм ліризмом і картинністю, динамікою й глибиною щирости показує вона автора, як лірика, в його справжнім жанрі. Підсичена поема глибокою рефлєксією, що ніяк не псує поезії. Поет усім серцем вживається в світ героя й стає його, так сказати б, alter ego. Це прегарна, чиста лірика, де не скрегоче форма.

Формою й змістом сильні є два вірші (бо ж це не поеми!): „Отаман Петлюра" і „Пальма", що має в собі мойсеївський повчальний тон. Надаються вони обі безперечно на святочну гарну деклямацію.

Та, на жаль, в попередних поемах автор не подбав про форму вірша, що прийшло на шкоду цінности цій збірці. Все ж таки збірка поем „Пожнивя" з огляду на виховну тематику й мистецькі вальори є дуже вартісна і вона повинна находитися в руках масового читача.

Богдан Чорногор.

Вартоломей Євтимович: ВІЙСЬКО; ВІЙНА. Наклад В-тва „Рекорд", Львів 1938.

Державні народи творять цілу пребагату военну літературу. Український нарід все занедбував ту ділянку життя і наша військова література дуже убога. Тому на тим більшу увагу заслуговують обидві брошури б. полковника армії У. Н. Р. Євтимовича. Брошури ці популярні, призначені не лиш для читачів військових, але і для всіх, хто цікавиться війною, чи військом. А війною і військом ми повинні цікавитись, якщо не хочемо, щоби в майбутній війні ми не опинились знов у ролі дилетантів, які мусять воювати, прагнуть воювати, а не вміють, не знають найтруднішого мистецтва — воювання.

Автор обидвох брошур знаменито знає предмет, про який пише: Він обговорює завдання війська в мирний і военний час, прикмети доброго вояка, як сміливість, рішучість, честилюбство, обережність, вірність, любов батьківщини. Далі полк. Євтимович звертає увагу на прикмети спеціяльно українського вояка зокрема, та на хиби українських старшин і вояків.

Просто і приступно представлена система орґанізування військових одиниць, військової влади і т. д. Окремий розділ присвячений справі складу війська та його ролі, родам зброї й військовій адміністрації.

Автор підкреслює ті прикмети, які повинні мати вищі старшини, та накреслює відношення між державою і військом та горожанами, при чім автор покликається на твори, чи висновки велчиких вовйовників і політиків про військо й війну.

Більший розділ брошури присвячений культові дисципліни в армії.

Автор кінчить свою брошуру оптимістичними словами віри, що скоро українські полки під наказами свого вожда помашерують проти Москви.

Не менше цікава й цінна друга брошура того автора „ВІЙНА". Автор цього твору ворог пацифізму. Він не вірить у вічний мир і вважає, що війна це вічний і конечний елемент життя держав і народів.

Свої погляди підкріпляє автор цитатами з творів, чи висловів ріжних завойовників і будівничих держав.

Далі полковник Євтимович вказує на факти з сучасних воєн, які доказують, що і Союз Народів і віра в вічний мир це — відспівана пісня.

З користю читаємо в тій брошурі розділи: Війна і політика, Війна і право.

На думку автора майбутня війна буде війною не армії проти армії, але цілого народу проти цілого народу.

Не оминув автор і проблєми техніки сучасної війни та підготовки народу до війни.

Автор кінчить брошуру словами: „Щоб здобути Київ, треба знищити Москву".

Обидва твори полковника Євтимовича зродились не лиш з любови до військового діла, але і з віри, що хоч війна це тверде діло, грізне і жорстоке, то воно неминуче, тому до війни повинен бути готовий кожний нарід, отже й український.

Брошури „Війна" і „Військо" Вартоломея Євтимовича це цінний вклад в нашу військову літературу. Жаль тільки, що В-тво „Рекорд" видало ці брошури надто скромно, без обгортки, через те ті книжки звертають на себе менше увагу, ніж заслуговують своїм змістом, важністю справ, які порушують.

Ол. Б.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. Ш.

Четар Яросевич зі своєю батерією проганяє большевиків. „Кал. Черв. Калини" на 1922 р. Жовква 1922. 8°, календаріюм — січень; „Приятель Укр. Жовніра" — кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, календаріюм — січень.

Святошин біля Київа. Гер. вчинок. З іл.

Четар Богдан Гнатевич на Маківці. „Кал. Черв. Калини" на 1930 р. Львів 1929. 8°, календаріюм — травень.

Подав Л. Веринський. УСС. Гер. вчинок.

Четар 3-тої бат. У. С. С. Паїс ратує батерію з небезпеки. „Кал. Червоної Калини" на 1926. р. Львів-Київ 1925. 8°, календаріюм — листопад.

Гер. вчинок. З іл.

Шандрук П., ґен.-хор. Армія УНР та її боротьба за державність. „Гуртуймося". Прага—Горні Черношице 1932. 4°, ч. 9, ст. 7—14.

Іст. нарис.

Шандрук П. ґен. Бої 3-ої стрілецької Залізної дивізії з большевиками під с. Сидоровим над Збручем 16—26-го липня 1920 року. „Табор". [Каліш] 1923. 8°, ч. 1, ст. 94—111.

Шандрук П. ґен. Думки про еволюцію тактики піхоти. „Табор". Каліш 1924. 8°, ч. 2, ст. 87—98.

Шандрук П. Сулятицький П. Замісць вінка на могилу полковника Михайла Фролова. „Шляхом Незалежности". Варшава 1930. 8°, ч. 2, ст. 162—164—165.

Причинки до біографії.

Шандрук П. Мілітарне та моральне значіння Зимового походу. „За Незалежність". Варшава 1935. 8°, ч. 12, ст. 2—3.

Шандрук П., ґен. Органiзація збройних сил С.С.С.Р. „Табор". Каліш 1924. 8°, ч. 2, ст. 94—114.

Шандрук П., ґен. Паніка на війні. „Табор". Каліш 1927. 8°, ч. 3, ст. 44—65.

Шандрук П. Роля українського війська в справі поширення національної свідомости. „Вісти У. Ц. К. в Польщі". Варшава 1927. 4°, ч. 14—17, ст. 38—41.

Шандрук Павло, ґен.-хор. Симон Петлюра — творець і вождь українського війська. „Вісти У. Ц. К. в Польщі". Варшава 1927. 4°, ч. 11-13, ст. 14—21.

Шандрук П., ґен.-хор. Українська Армія в боротьбі з Московщиною (18 жовтня — 21 листопада 1920 р.). „За Державність". Збірник 4. Кіліш 1934. 8° в., ст. 201—236.

Воєнна ситуація 18. X.; склад армії на 10. XI.; забезпечення; сили ворога; топографія району операцій; наші оперативні заміри; ситуація на 10. XI.; наступ москалів 10. XI.; операції 11—21. XI.; висновки. Накази. 5 схем.

Шаповал М[икита]. Військо і революція. „Вільна Спілка". Прага 1923. Збірник 2 і окремою відбиткою.

Шаповал Микита. Велика революція і українська визвольна програма (Виклади в Америці). Прага 1927. 8°, ст. 324. Вид. „Вільної Спілки".

Узгляднена військова боротьба.

Шаповал Микола. На теми війни. „Вістник укр. громади у Франції". Прага 1938. 4°, ч. 41, ст. 1—4.

Проти орієнтації на війну.

Шаповал Микола, отаман. Українська культурна праця на Підляшу й Поліссю. „Розсвіт". Раштат 1917, ч. 83, ст. 1—3.

Сині.

Шаповал Ол[ександер]. На порозі відновлення гетьманської державности на Україні. Короткий перегляд важніших подій 1917 р. на Великій Україні. Уложив... „Січ". Шикаго 1929. 4°, чч. 15, ст. 1—4; ч. 16, ст. 2—4; ч. 17, ст. 3—5; ч. 18, ст. 3—4; ч. 19, ст. 2—4; ч. 23, ст. 5—7; ч. 24, ст. 5—6 і далі.

[Передмова]. В дні нац. весни на землях Наддніпрянщини. „Поглиблення" революції. Маніфестація 19. III. Рішення про організацію Клюбу Полуботка; ухвала Богданів. полку; зміст його статуту. Відозва і діяльність Ради Клюбу. Творення укр. полків на території і поза нею. [Описи трагічної смерти Луценка і Міхновського]. І-ий військовий зїзд. Кроки Винниченка проти армії. Характеристика членів Військ. Ґенер. Комітету. Міхновський. Керенщина і т. д.

Шах Ст. „Бляхарі" в Сокалі. (Військовий спомин). Кал. „Просвіти" на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 46—49.

18. IV. 1919. От. А. Долуд. Коз. Загін ім. Ґонти. Приборкання Шурмяківців.

[*Шашкевич Богуслав*, отаман]. З записок бл. п. отамана Богуслава Шашкевича (Частина автобіографії, написана в Берліні 3-го липня 1922 р.). „Літопис Черв. Калини". Львів 1936. 4°, ч. 1, ст. 6.

До р. 1920. З порт.

Шварцбарт і паризькі опришки. Нові ревеляції в справі смерти св. п. Симона Петлюри. „Неділя". Львів 1935, ч. 2, ст. 8; ч. 3, ст. 8.

Офінору Париж. Два рази друковано через конфіскату ч. 2-го.

Шевченко В., сотник. До 15-ої річниці Україн-

ської Армії. „Гуртуймося“. Прага—Горні Черношіце 1932. 8° в., ч. 9, ст. 17—19.

Шевченко В., інж. IV. Універсал слово, що незавершене чином. „Табор“. Каліш 1931. 8°, ч. 15, ст. I—VIII.

Реферат.

Шевченко І. З правительством (Факти й враження). „Трудова Громада“. Камянець Под. 1919, чч. 119, 120.

Є про стан армії по листопад 1919 р.

Шекерик-Доників Петро. Свято злуки українських земель (Уривок із споминів). Кал. „Громада“ на 1924 р. Львів 1923. 8°, ст. 140—144.

Станиславів постанова про свято 2—3. I. 1919; опис свята у Київі. Вітовський. СС. на параді.

Шекерик-Доників Петро. Січові Стрільці. „Вістник СВУ“. Відень 1916, ч. 104, ст. 418—419.

Побут.

Шелестинський Іван. Голубячий приятель. З переказу очевидців. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 8—9.

Поділля. Вапнярка. Побут.

Шелестинський Іван. „Як підростете, то пригадаєте їм“... (Спомин). „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4°, ч. 1, ст. 3—5.

1919. УГА. З 3 іл.

Шелухин С., проф. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 р. Прага 1926. 8°, ст. 40. Вид. „Нова Україна“.

Шемет С. Відповідь Олександрові Шульгинові. „Хліб. Шлях“. Львів 1935, ч. 4, ст. 5.

Шемет Сергій. Полковник Петро Болбочан (Замітки до історії Запорожського Корпусу 1917—1919 рр.). „Хліб. Україна“. Відень 1922/23. Книжка IV. 8°, ст. 200—236.

Причинок до біографії.

Шемет Сергій. Микола Міхновський. (Посмертна згадка). „Хліб. Україна“. Відень 1925. Книжка 5. 8° в., ст. 3—30.

Причинок до біографії.

Шемлей Й. Охоронна сотня мосту на Дністрі в Заліщиках у травні 1919 р. (Спогад). „Літопис Ч. К.“ Львів 1937. 4°, ч. 11, ст. 21—22.

Заліщики—Чортків. Пор. Мойсеович.

Шендрик І. Козацька очайдушність. „Кал. Ч. К.“ на 1936 р. Львів 1935, календаріюм — липень.

Геройство. З іл.

Шендрик І. Наступ українського війська на книгарню. „Кал. Ч. К.“ на 1937 р. Львів 1936. 8° в., ст. 108—111.

Шендрик Іван. Матеріяли до бібліографії Січових Стрільців. „Золоті Ворота“. Історія Січових Стрільців 1917—1919. Львів 1937. „Історія визвольної боротьби України в монографіях. II. том. Історія Січових Стрільців. 4°, ст. 321—381.

Шендрик Іван. Матеріяли до бібліографії Січових Стрільців. „Матеріяли до української бібліографії“. Том VII. Львів 1937. 4°, ст. 1—62.

[***Шендрик І.***]. Та одно не гаразд. „Кал. Ч. К.“ на 1936 р. Львів 1935. 8°, календаріюм — квітень.

Геройство. З іл.

Шендрик Іван. Гл. І. Ш., Ів. Ш., Захарович Ів.

Шепарович Федак Олена. З повстанцями (Спомин). „Кал. Ч. К.“ на 1922 р. Жовква 1922. 8°, ст. 99—108; „Приятель укр. жовніра“ — кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 99—108.

Шепель Зинаїда. Батько повстанця. Спогад. „Літопис Ч. К.“ Львів 1932. 4°, ч. 2, ст. 5.

Батько повстанця от. Якова Шепеля.

Шепель Зинаїда. До Редакції „Літопису Черв. Калини“ у Львові. Львів 1937. 4°, ч. 9, ст. 21: З листів до Редакції.

Заперечення вислову Б. Чорномора в рецензії на оповідання Ю. Косача в ч. 1 за р. 1937. „Л. Ч. К.“ про повстання от. Я. Шепеля.

Шепель-Майстер Зинаїда. „Літопис Ч. К.“. Львів 1936. 4°, ч. 9, ст. 8.

Пояснення до світлини „Відділ української кінноти“ на ст. 11, ч. 7/8 з 1936 р. Літопису Ч. К.

6-го грудня 1919 р. „Літ.-Військовий Вістник“. Каліш 1921. 8°, ч. 1, ст. 1—3.

З приводу роковин Зимового походу. Значіння його.

Шестопал, сотн. З минувшини. „Зал. Стрілець“. Каліш 1922, ч. 17 (28), ст. 1—2.

Дещо до боїв у Києві в січні 1918 р.

Шило Михайло, сотник. В книжці 7. „За Державність“ в статті „До історії 1-го пішого Лубенського ім. М. Залізняка полку“... „За Державність“. Збірник 8. Варшава 1938. 8° в., ст. 248.

Спростовання.

Шило Михайло, сотник. До „Зимовий похід“ ген. М. Омеляновича-Павленка. „За Державність“. Збірник 5. Каліш 1935. 8° в., ст. 276.

Спростовання.

16-ті роковини подій на Великій Україні. Відчит полк. Доценка про повстання проти б. гетьмана Скоропадського. „Діло“. Львів 1934, ч. 309, ст. 4.

Ш—к Ю., У. С. С. В четверту річницю боїв на Маківці. „Стрілець“. Камянець Под. 1919, ч. 26, ст. 1.

Ш—ко, хор. В заставі (Спогад). „Зал. Стрілець“. Каліш 1921, ч. 23 (34), ст. 4.

XI. 1920. Могилів Под. 3-я Зал. дивізія.

Ш-ко, хор. З минувшини. „Зал. Стрілець“. Каліш 1922, ч. 11 (22), ст. 2.

Спогади хор.-добровольця, що перейшов до укр. Армії до куріня Вільна Україна, що переформувався в 3-й Зал. дивізію.

Ш-ко, хор. Спогад. „Зал. Стрілець“. Каліш 1921, ч. 19 (30), ст. 4.

VIII. 1920. Під Бучачем, протибольшевицький фронт. 3-я Зал. дивізія.

Ш—ко, хор. Спогади. „Зал. Стрілець“. Каліш 1921, ч. 13 (24), ст. 2.

Бій під Іванківцями Новоушицького пов. з большевиками. 1-й Могилівський полк і Окремий Галицький Курінь. 1920 (?).

Школа вкраїнських пластунів у таборі інтернованих Щипіорно в Польщі. Щепіорно 1923. 8°, ст. 44+2 табл. + 2. Видання Школи.

Шкравій С. Про оборону Замостя Українською Н-ською стрілецькою дивізією. „Ков. Думка“. Похідна друкарня Штадармії 1920, ч. 14.

Докладні дані.

Шкрумеляк Юра. Боєві хрестини. З дневника. „Діло“. Львів 1916, ч. 131, ст. 3.

Шкрумеляк Юра. Вірна наречена. „Кал. Черв. Калини“ на 1922 р. Жовква 1922. 8°, ст. 90—92.

Побут.

НОВІ УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

АЛЬБОМУ У. Г. А.

Для замовлень, присланих **впродовж місяця липня 1938 р.,** обовязують такі умови передплати:

1. Ціна, платна **готівкою** найдальше **до 31. липня** 1938 р., зол. 19. і 60 гр. на порто, разом зол. 19·60. — Для членів „Червоної Калини“ зол. 16·—.

2. Ціна, платна **місячними ратами по зол. 5·—,** починаючи **від дня замовлення,** а кінчаючи дня 31. жовтня 1938 р., зол. 21. і 60 гр. на порто, разом зол. 21·60. — Для членів „Червоної Калини“ зол. 17. і 60 гр. на порто, разом зол. 17·60.

Ті ціни та умови перддплати обовязують лише до **30. вересня 1938 р.**

Після того реченця листа замовлень буде замкнена, а ціна буде значно підвищена.

З уваги на високі кошти друку та технічні труднощі, висоту накладу узалежнюємо від кількости зголошених передплат, так що Альбом УГА зможуть дістати лише передплатники.

Світлини-портрети можна присилати вже тільки до дня 15. липня 1938 р., пізніще прислані, з технічних причин не зможуть вже бути поміщені в Альбомі.

Замовлення просимо присилати на адресу:

Видавництво „Червона Калина”

Львів, вул. Зіморовича ч. 12. почт. скр. ч. 43.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ!

До цього числа долучуємо почтові складанки Промислового Банку ч. 506.778. та просимо П. Т. Передплатників прислати ними біжучу передплату за II. піврік згл. III. чвертьрік 1938 р

П. Т. Передплатників, що залягають з передплатою, просимо негайно вирівнати залеглість.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

X. річник / Число 7—8. / Липень—Серпень 1938.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький.* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка.* З друк. Н.Т.Ш. у Львові.

ЗБІРНИКИ

„ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“

це славна історія наша, писана кровю Війська Українського.

Видає: Українське Воєнно-Історичне Товариство.

Вийшов богато ілюстрований, люксусово виданий восьмий Збірник. Містить спомини й розвідки наших визначних учасників визвольної війни.

В цім Збірнику: З боротьби українського народу, ґен. П. Єрошевича; Вапнярська операція, полк. М. Крата; Укр. рух у IX. рос. армії, полк. В. Савченка; Окремий Чорноморський Кіш, полк. К. Смовського; Інструкторська Школа Старшин, сотн. С. Левченка; Козацький похід Язловецького, д-ра М. Антоновича; Київські переживання, К. Коваль-Медвєдзької; Вступ укр. військ до Києва, полк. В. Чабанівського; Похідна церква 6-ої дивізії, о. П. Білона; Матеріяли до історії полку ім. М. Залізняка, інж. пполк. А. Марущенка-Богданівського; Волинські повстанці в кривавих днях 1920—1924 років, сотн. Е. Філоненка; Сторінка виправлень.

Адреса Управи Товариства й Редакції:

Варшава 22, вул. Опачевська ч. 54, м. 15, полк. М. Садовський.

Продають усі книгарні.

Хто ще не знає?,

що

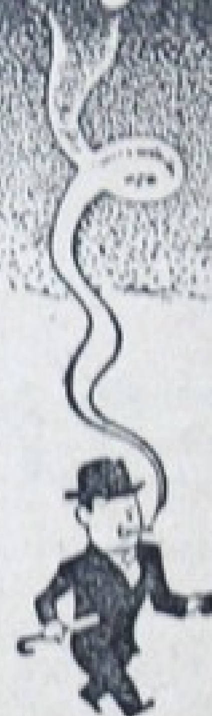
ПАПЕРЦІ і ТУТКИ

(повноватки)

„КАЛИНА“

є найліпші

МОЯ ЄДИНА
-це тутка



КАЛИНА

СОЛІДНИЙ МУЖЕСЬКИЙ КРАВЕЦЬ



БІЛОУС
Львів
ДОМІНІКАНСЬКА — 4.
тел. 234-56.

Видавайте все трохи менше,

ніж маєте, а решту для кращої майбутности складайте на ощадність — — — —

у Земельнім Банку Гіпотечнім

у Львові, вул. Словацького ч. 14.

(ФІЛІЯ: Станиславів, вул. Собіського ч. 11).

НА СТОРОЖІ ТВОЙОГО ЗДОРОВЛЯ
І КРАСИ

ТОАЛЕТОВІ МИЛА

„Центросоюз“





тільки
тільки
тільки

ПАСТА
ЕЛЄҐАНТ